

**Suomalaisen hyvinvointivaltion luterilaiset juuret
Robert H. Nelsonin mukaan**

Jouko Ojamäki
Systemaattisen teologian tutkielma
Toukokuu 2025

Tiivistelmä

Tiedekunta: Teologian ja uskontotieteiden tiedekunta

Maisteriohjelma: Teologian ja uskonnontutkimuksen maisteriohjelma

Opintosuunta: Kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen asiantuntijatyön opintosuunta

Tekijä: Jouko Ojamäki

Työn nimi: Suomalaisen hyvinvointivaltion luterilaiset juuret Robert H. Nelsonin mukaan

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: Toukokuu 2025

Sivumäärä: 48

Avainsanat: Luterilaisuus, työn etiikka, sosiaalidemokratia, hyvinvointivaltio

Säilytyspaikka: Helsingin yliopiston kirjasto

Tiivistelmä:

Tutkielmassa tarkastellaan yhdysvaltalaisen taloustieteen professori Robert H. Nelsonin ajatusta luterilaisuuden vaikutuksesta pohjoismaisen, sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltion malliin. Nelson esittää, että nykyinen pohjoismainen hyvinvointivaltion malli on seurausta luterilaisten arvojen siirtymisestä sosiaalidemokraattisiin arvoihin ja ihanteisiin. Tärkeimpiä siirtyneitä arvoja hänen mukaansa ovat heikommista huolta pitäminen, tasa-arvoinen ihmiskäsitys, työn merkitys yksilölle, yhteinen vastuu yhteiskunnan ylläpitämisessä sekä lainkuuliaisuus ja rehellisyys. Tässä tutkielmassa tarkastellaan erityisesti luterilaisuuden näkymistä suomalaisessa työmoraalissa. Nelsonin mukaan monet suomalaisen yhteiskunnan arvot ovat tunnistettavissa ja johdettavista luterilaisuuden opeista. Keskeinen väite ja Nelsonin huomio on se, että liian läheltä katsottuna Suomessa nykyisiin vallitseviin arvoihin ei osata yhdistää luterilaisuuden vaikutusta. Koska Suomi on jo sekularisoitunut, on arvoja tutkittu ilman uskonnon vaikutusta. Yhdysvaltalaisena tiedemiehenä Nelson osaa tarkastella asiaa riittävän etäältä nähdäkseen hänen mielestään ilmeisen kehityskulun. Tutkielmassa käsitellään Nelsonin omaa tieteellistä tuotantoa ja kirjoituksia sekä niiden tuottamia kommentaareja ja hänen nostattamaansa muuta tutkimusta. Asiaa käsitellään suomalaisesta näkökulmasta.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1 Nelson ja Suomi hyvinvointivaltiona	1
1.2. Tutkimuskysymys ja metodi	3
1.3. Lähteet ja tutkimuksen kulku	4
2. Robert H. Nelsonin käsitys Euroopan protestanttisten ja katolisten valtioiden erityispiirteistä työn etiikassa ja talouselämässä	6
2.1. Max Weberin ajattelu	6
2.2. Tutkimusanalyysit ja niiden yhteys protestanttisuuteen ja katolisuuteen	9
2.3. Nelsonin johtopäätökset protestanttisten ja katolisten valtioiden eroista	14
3. Nelsonin analyysi sosiaalidemokratian ja luterilaisuuden suhteesta pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa	16
3.1. Nelson ja Luther	16
3.2. Nelson ja aiemmat tutkimukset Pohjoismaista.....	17
3.3. Luterilainen etiikka	19
3.4. Heikoimmista huolta pitäminen	21
3.5. Tasa-arvo.....	22
3.6. Pohjoismainen tutkimus.....	24
3.7. Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue.....	25
3.8. Nelsonia kritisoivat äänet.....	25
4. Luterilaisuuden yhteiskunnalliset ulottuvuudet	28
4.1. Lutherin kontekstuaalisuus ja luostarikokemukset Hagmanin mukaan.....	29
4.2. Hyväntekeväisyys luterilaisittain Grönlundin mukaan	31
4.3. Kaappiluterilainen kansa – tutkijoiden vapaa puheenvuoro	33
4.4. Sosiaalipsykologi Portman ja näkyville piiloon jäävät arvot	34
4.5. Suomalaiset – kuuliainen kansa Huttusen mukaan	36
4.6. Nelsonin oma yhteenveto	37
4.7. Pohdintaa: Suomalaiset erityispiirteet pohjoismaisena hyvinvointivaltiona	40
5. Johtopäätökset	41
5.1. Yhteenveto tutkimuksesta.....	41
Lähteet ja apuneuvot.....	47
Kirjallisuus.....	48

1. Johdanto

1.1 Nelson ja Suomi hyvinvointivaltiona

Käsittelen tutkielmassani yhdysvaltalaisen tutkijan, professori Robert H. Nelsonin ajatuksia pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden yhteiskunnallisen kehityksen ja luterilaisen uskonnon välisistä selittävästä tekijöistä. Nelson julkaisi vuosina 2012–2018 sekä Eurooppaa, Pohjoismaita että Suomea koskettavia ja käsitteleviä artikkeleita ja kirjoja. Hänen julkaisujaan on kommentoitu paitsi suomalaisen teologisen tutkimuksen piirissä myös muilla tieteen aloilla ja uskon, että hänen merkityksensä tieteen tekijänä voi ajan kuluessa vielä kasvaa.

Robert H. Nelson oli pitkän uran tehnyt, tunnettu amerikkalainen taloustieteilijä ja ympäristöekonomian asiantuntija. Hän työskenteli useissa arvostetuissa yliopistoissa, kuten Yalen ja Marylandin yliopistoissa. Nelson toimi myös Yhdysvaltain ympäristövirastossa (Environmental Protection Agency) ja hän on kuulunut useiden taloudellisten ja ympäristöpoliittisten järjestöjen neuvostoihin. Nelson oli syntynyt vuonna 1944 ja hän toimi aktiivisesti vuoden 2018 joulukuuhun saakka, jolloin hän kuoli Helsingissä 74-vuotiaana äkilliseen sairauskohtaukseen työvierailullaan Suomessa.

Nelsonin väite on, että luterilaisella perinteellä on edelleen keskeinen, mutta usein näkymättömäksi jäävä rooli suomalaisen yhteiskunnan kehittymiseen pohjoismaiseksi sosiaalidemokratiaksi. Käsittelen tutkielmassani hänen perusteltuja ajatuksiaan ja lisäksi tutkin suomalaistutkijoiden kommentteja Nelsonin näkemyksistä. Nelsonin näkökulma on ollut suomalaisen teologiseen keskusteluun uutta tuova. Hänen kiinnostavan väitteensä ytimessä on oivallus siitä, että liian läheltä katsottuna on vaikea nähdä uskonnon merkittävää vaikutusta yhteiskuntaan ja politiikkaan. Pystyäkseen näkemään yhteyden, on katsottava kauempaa ja ajateltava laajemmin.

Taloustieteilijänä Nelson perustelee ajatuksensa yhteiskunta- ja taloustieteellisillä tutkimustuloksilla. Vuoden 2012 julkaisussaan *Is Max Weber Newly Relevant* Nelson selvittelee ensin eurooppalaisten protestanttisten ja katolisten maiden välisiä yhteiskunnallisia eroja ja etenee siitä tarkempaan analyysiin Pohjoismaiden luterilaisuuden ja sosiaalidemokratian välisestä suhteesta vuoden 2017 teoksessaan *Lutheranism and the Nordic Spirit of Social Democracy – A Different Protestant Ethic*.

Pohjoismainen hyvinvointivaltio Suomi on kansainvälisissä tutkimuksissa noussut 2000-luvulla yhdeksi yhteiskunnallisista mallimaista maailmassa. Suomi on noussut monissa tasa-arvoa, korruption määrää, koulutuksen laatua ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden

toteutumista koskevilla tutkimuksilla maailman johtavien valtioiden joukkoon. Noin 1950-luvulle saakka, vielä toisen maailmansodan jälkeen Suomi on ollut köyhä kehitysmaa. On kiinnostavaa miettiä, mitkä seikat suomalaisessa yhteiskunnallisessa kehityksessä ovat johtaneet nykyiseen tilanteeseen, jossa Suomi nostetaan jatkuvasti esiin eri yhteyksissä esimerkkimaana. Mikä on ollut luterilaisuuden rooli saavutetussa kehityksessä? Suomi kuuluu kiinteästi pohjoismaiseen hyvinvointivaltioiden ryhmään, jonka muut jäsenet Ruotsi, Tanska, Norja ja Islanti ovat samoissa tutkimuksissa myös kärkisijoilla.

Eryteisesti Suomessa yhdistyy taloudellisesti nopeasti kehittynyt, suhteellisen vauras maa ja voimakas sosiaalisen vastuunkannon eetos, joka ymmärretään kaikista yhteiskunnan ihmisistä huolehtimisena. Etenkin Suomen oikeuslaitos, demokraattinen poliittinen järjestelmä ja kehittynyt sosiaaliturvajärjestelmä ovat nousseet kansainvälisissä tutkimuksissa esiin. Maa menestyy hyvin myös, kun mitataan korruption vähäisyyttä, onnellisuuden määrää ja koulutuksen laatua. Kaikki pohjoismaat kuuluvat protestanttisiin, luterilaisiin valtioihin, joissa kirkolla valtionkirkkona, tai sen kaltaisessa asemassa, on pitkä historia. Reformaatio Lutherin oppeineen on elänyt vahvasti Pohjoismaissa 1500-luvun alkupuolelta alkaen. Suotuisa kehitys on jatkunut viime vuosiin saakka, vaikka Suomessa evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluvien ihmisten määrä on viime vuosisadan puolelta alkaen ollut jatkuvassa laskusuunnassa ja nykyaikana sekulaarisuus ulottuu vahvasti myös kirkkoon edelleen kuuluvien piiriin. Sama sekulaarisuuskehitys on nähtävissä kristityissä maissa koko Euroopassa.

Protestanttisten ja erityisesti Pohjoismaiden erityispiirteet yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti onnistuneina maina on eri tieteenalojen tutkijoita kiinnostava aihe. Tutkimuksen kohteen Robert H. Nelsonin mittavaan tieteelliseen uraan ovat kuuluneet taloustieteisiin liittyvät ympäristökysymykset ja lopulta uskonnon ja talousteorioiden yhteyksien etsiminen. Hänen kiinnostava tutkimusalansa oli taloustieteen ja teologian risteyksessä toimiminen ja pohjoismaisten demokratioiden ja uskonnon välisen suhteen tutkiminen. Nelsonin tutkimukset ja johtopäätökset ovat helposti lähestyttäviä ja yleistajuisia. Hän ehti muutaman Suomessa vietetyn vuotensa aikana tutkia erityisesti pohjoismaisten demokratioiden ja uskonnon välistä suhdetta.

Nelson käytti taloustieteen metodeja tutkiessaan ja perustellessaan uskonnon ja taloustieteen välistä risteävää aluetta. Tieteiden risteyskohdassa toimimisen yleinen haaste on siinä, että tulosten arviointi on haastavaa pelkästään toiseen tieteenalaan perehtyneille. Keskeinen kysymys risteyskohdassa on se, millä tavalla hänen tutkimuksensa liittyy aiempaan alan tutkimukseen ja innostavatko hänen tutkimuslöydöksensä myöhempiä tutkijoita. Robert

H. Nelson oli julkaisujensa perusteella monipuolinen ajattelija, joka ei selvästi halunnut suunnata ajatteluaan kapea-alaisesti yhden tieteen tutkimukseen.

Miksi valitsin tutkimukseni kohteeksi Robert H. Nelsonin tutkimukset ja ajatukset Suomesta? Tällä hetkellä Suomi kamppailee yhteiskuntana suuren kestävyysvajeen kanssa. Verotulot eivät riitä nykyisen kaltaisen hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämiseen. Kiinnostukseni Nelsonin ajatuksiin heräsi keskustelussa professori Risto Saarisen kanssa. Pitkän, yli 35 vuoden työelämäkokemukseni aikana olin tehnyt omia havaintojani suomalaisesta työkuulttuurista. Esitettyäni kiinnostuksen suomalaisen työn protestanttiseen, työtä sinänsä arvostavaan etiikkaan, kehotti Saarinen perehtymään Nelsonin ajatuksiin. Tutustuin Nelsonin näkemyksiin ja arvelin aiheen sopivan systemaattisen teologian alalle. Aihe on osoittautunut laajaksi ja monisyiseksi. Keskityn tarkastelemaan asiaa lähinnä Nelsonin julkaisujen pohjalta ja julkaisuja kommentoivien suomalaistutkijoiden silmin. Arvelen, että Nelsonin näkemykset Pohjoismaista ja Suomesta ovat arvokkaita erityisesti siksi, että ne ovat suomalaisen yhteiskunnan ulkopuolelta tulleen tekemiä. Arvelen, että pohjoismaisen yhteiskuntakehityksen ymmärtäminen kauempaa katsottuna on antanut tilaa rohkeille näkemyksille. On myös todettava, että Nelson ei ollut ensimmäinen, joka esitti luterilaisuuden ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion olevan suhteessa toisiinsa. Hän oli taloustieteilijänä henkilö, jolla oli kyky perustella väitteensä monipuolisesti myös taloustieteen mittareilla tarkasteltuna.

1.2. Tutkimuskysymys ja metodi

Tutkimuskysymykseni on: Miten luterilaisuus näkyy suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa? Tähän kysymykseen vastataan tutkimalla Robert H. Nelsonin ja häntä kommentoineiden suomalaisten kirjoittajien käsityksiä vuosina 2012–2021.

Tutkimusmenetelmänä käytän tässä tutkielmassa systemaattista analyysiä.¹ Jolkkonen ryhmittelee metodioppaassaan tekstin tulkinnan eri vaiheet seuraavasti: 1) esiymmärrys (vrt. hypoteesi), 2) tekstin ymmärtävä lukeminen (vrt. aineiston analysointi), 3) esiymmärryksen korjaaminen ja uskottavan kokonaistulkinnan esittäminen (vrt. tutkimustulosten esittäminen). Tulkinnan päämääränä on ”uskottava eli ilmeinen tulkinta: On löytynyt tulkinta, jonka avulla voidaan selittää uskottavasti sekä tekstin kokonaisuus että sen yksityiskohdat”. Pyrin löytämään Nelsonin ja häntä kommentoivien suomalaistutkijoiden teksteistä asiaa parhaiten valottavat kohdat ja antamaan riittävän monipuolisen vastauksen

---

¹ Jolkkonen, Jari 1970. Systemaattinen analyysi tutkimusmetodinä 6-7

tutkimuskysymykseen. Esitän myös pohdintaani asiasta oman yhteiskunnallisen ymmärrykseni valossa. Joudun jättämään pois ajan ja resurssien puutteessa joitain kiinnostavia artikkeleita, mutta arvelen että Nelsonin ajatuksiin tullaan joka tapauksessa suomalaisessa ja pohjoismaisessa tutkimuksessa myöhemmin palaamaan.

1.3. Lähteet ja tutkimuksen kulku

Rajoitan tutkittavan ajan vuodesta 2012 vuoteen 2021. Tuona aikana julkaistiin tutkimukseni aiheeseen liittyvät julkaisut. Näitä lähteitä on neljä, ja käsittelen niitä pääasiassa julkaisu kerrallaan tutkimusmenetelmäni mukaisesti. Joissain käsiteltävissä kohdissa olen etsinyt tutkimuskysymykseni vastauksille täydentäviä perusteita myös muista lähteistä.

Tarkastelen tutkimuksen toisessa luvussa Robert H. Nelsonin artikkelia vuodelta 2012: *Is Max Weber Newly Relevant*.² Artikkelin on julkaistu Social Science Research Networkin sivustolla: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2211877 Se on julkaistu myös suomalaisessa Teologisen Aikakauskirjan numerossa 5/2012. Artikkelissa Nelson vertailee protestanttisia ja katolisia eurooppalaisia valtioita erilaisten tilastojen valossa.

Kolmannessa luvussa esittelen Nelsonin suomalaista yhteiskuntaa perusteellisesti käsittelevää teosta *Lutheranism and the Nordic Spirit of Social Democracy* vuodelta 2017. Teos on Nelsonin laaja katsaus hänen väitteelleen pohjoismaisten sosiaalidemokraattisten hyvinvointivaltioiden ja luterilaisuuden välisestä suhteesta.

Luvussa neljä käytän kolmantena lähteenä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisua vuodelta 2019: *On the Legacy of Lutheranism in Finland*. Julkaisun ovat toimittaneet Kaius Sinnemäki, Anneli Portman, Jouni Tilli ja Robert H. Nelson. Myös Nelsonilta itseltään on julkaisussa oma artikkeli: *Lutheranism and the Equality of Women in the Nordic Countries*. Teoksessa suomalaiset tutkijat kommentoivat omasta näkökulmastaan Nelsonin esiin nostamia kysymyksiä. Mainittakoon, että tähän julkaisuun osallistuminen jäi yhdeksi Nelsonin viimeisimmistä töistä. Teoksen esipuheessa muut toimituskunnan jäsenet kiittävät ja kunnioittavat Nelsonin muistoa.

Neljäntenä lähteenä käytän toista Nelsonin kuoleman jälkeen ilmestynyttä teosta *Kaappiluterilainen kansa*, jossa suomalaiset tutkijat esittävät Nelsonin herättämän keskustelun pohjalta omia näkemyksiään luterilaisuuden piiloon jääneestä vaikutuksesta

---

² Artikkelin verkossa: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2211877

suomalaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Teoksen tarkoituksena on esitellä Nelsonin näkemysten herättämää keskustelua helpotajuisemmin laajemmalle lukijakunnalle.

Ensin on hyvä määritellä mitä tarkoitetaan tutkimuskysymykseni hyvinvointivaltiolla. Siitä on eri puolueilla ja medioilla oma käsityksensä. Mahdollisimman puolueettomalla Pohjoismaiden ministerineuvoston ja Pohjoismaiden neuvoston sivustolla *Pohjoismainen yhteistyö* määritellään hyvinvointivaltio näin:

Hyvinvointivaltion perusajatuksena on, että kansalaisilla on oikeus julkisiin etuuksiin. Samalla pohjoismaisissa yhteiskunnissa lähdetään siitä, että jokaisen on kannettava kortensa kehoon. Aktiiviset ihmiset rikastuttavat ja vahvistavat pohjoismaista kulttuuria ja demokratiaa osallistumalla erilaisiin ryhmiin ja yhdistyksiin. Aktiivisuus parantaa lisäksi elämänlaatua. Pohjoismaat ovat kärkisijoilla kansainvälisissä avoimuus-, luottamus- ja onnellisuusvertailuissa.³

Hyvinvointivaltion ajatus nousee mediassa esiin aina vaalien yhteydessä. Se näyttäytyy ihanteena ja sellaisen ylläpitämiseen otetaan kantaa oman poliittisen agendan mukaisesti. Useimmiten kannanotot liittyvät hyvinvointivaltion rahoitukseen, eivät niinkään siihen, pitäisikö hyvinvointivaltion olemusta muuttaa. Voi kenties ajatella, että hyvinvointivaltiosta on jo sinänsä muodostunut laajasti kannatettu, yhteinen arvo. Hyvinvointivaltiota voidaan määritellä hyvin myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden mukaan. Kun yhteiskunnassa kaikki osallistuvat kykyjensä mukaan yhteisen veropohjan rakentamiseen, on yhteiskunnan mahdollista huolehtia kaikista heistäkin, jotka eivät voi osallistua yhteisiin talkoisiin. Hyvinvointivaltiota voi määritellä myös oikeuden toteutumisen näkökulmasta. Kaikki ovat oikeuden edessä samanarvoisia ja kansalaiset voivat luottaa yhdenvertaisuuden toteutumiseen.

---

³ <https://www.norden.org/fi/information/sosiaalipolitiikka-ja-hyvinvointi> (luettu 17.4.2025)

2. Robert H. Nelsonin käsitys Euroopan protestanttisten ja katolisten valtioiden erityispiirteistä työn etiikassa ja talouselämässä

Robert H. Nelsonin vuonna 2012 julkaistu artikkeli ”*Is Max Weber Newly Relevant?*” käsittelee protestanttisen ja katolisen Euroopan eroja eri taloudellisista ja kulttuurisista näkökulmista.⁴ Hän esittää, että uskonnon vaikutuksilla on yhteys siihen, miten eri kansakunnat pärjäävät taloudellisesti. Nelson vertailee historiallisesti protestanttisia Euroopan maita katolisiin maihin. Hän tarkastelee monipuolisesti eri organisaatioiden tuottamien vertailevien tutkimusten mukaan sitä, millä tavalla uskonnot ja niiden peruspiirteet ovat vaikuttaneet eri kansojen ja valtioiden elämään Euroopassa. Hänen tarkastelunsa päättyy artikkelin julkaisuvuoteen 2012. Otsikon viittaus Max Weberin ajatuksiin on johtopäätös tutkimuksen vertailevasta aineistosta.

Artikkeliin syvennyttäessä on huomattava, että Euroopassa koettiin syvä talouslaman vuonna 2008. Laman vaikutti paitsi yrityksiin, myös kokonaisesti valtioihin. Euroopan huomio kiinnittyi Kreikkaan, jonka valtion talous pelastettiin EU:n ja eurooppalaisten pankkien tuella. Myös Italia, Espanja ja Portugali olivat syvissä vaikeuksissa, mutta ne eivät tarvinneet EU:n tukea. Suomessa samalta ajalta muistetaan valtion Kreikalle lainaaman tukipaketin vakuudet, joita harvinaista kyllä, vaadittiin toiselta EU-maalta. On huomattavaa, että Nelson kirjoitti artikkelinsa kohtuullisen vähän aikaa vuoden 2008 laman jälkeen, sen välittömien vaikutusten ollessa vielä selvästi havaittavissa.

Nelson alkaa pohtimaan asiaa toteamalla, että Euroopassa on perinteisesti ollut jakoa pohjoisen ja etelän välillä ja hän miettii jakoa protestanttisten ja katolisten maiden välillä. Hän kertoo, ettei mielellään asettaisi laman aikaisia konflikteja uskonnollisiin jakolinjoihin, mutta tässä artikkelissa hän joutuu niin tekemään, ja hän aikoo perustella näkökantansa erilaisin luotettavin tilastoin.

2.1. Max Weberin ajattelu

Nelson viittaa artikkelinsa otsikossa Max Weberin vuonna 1905 julkaistuun teokseen *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki* jossa Weber esittää protestanttisen, erityisesti kalvinistisen uskonnon työtä ihannoivan sanoman vaikuttaneen edellisen vuosisadan alun

---

⁴ Nelson, Robert, *Is Max Weber Newly Relevant? The Protestant-Catholic Divide in Europe Today*. Teologinen Aikakauskirja Vol 117 Nro 5 (2012) <https://journal.fi/tatt/article/view/141273>

ihmisiin. Pyrkimyksenään ymmärtää modernia kapitalismia Weber loi oman teoriansa protestanttisen etiikan yhteydestä kapitalismin syntyyn. Protestanttiseen etiikkaan kuuluu työn tekeminen, ahkeruus ja työ itsetarkoituksena. Tässä Weber ajattelee protestanttisuuden ja erityisesti sen kalvinistisen suuntauksen olevan suuressa roolissa. Kalvinistinen ennaltamääräämisoppi ja siveellisyyden vaatimukset siirtyivät maallisenkin elämän askeesiin ja työnteon moraalisiin vaatimuksiin. Hyvin pärjäävät ihmiset pystyivät ennaltamääräämisopin mukaan osoittamaan menestyksensä työelämässä, ja jo maan päällä varmistamaan asemaansa kuoleman jälkeisessä elämässä. Myöhemmin vertaillaan maailmanuskontoja teoksessaan *Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus*, (1920–21) Weber löysi juutalais-kristillisestä uskonnosta avaimen länsimaiselle rationaalisuudelle. Nelson nostaa artikkelissaan Weberin protestanttisena etiikkana tunnetun ilmauksen vahvasti myös pohjoiseen protestanttisuuteen, evankelis-luterilaisuuteen siirtyneeksi uskonnon pohjavireeksi.

Weber käy teoksessaan läpi Euroopan keskiajan jälkeistä taloudellista kehitystä ja esittää, että 1600-luvulla Hollanti oli Euroopan ja maailman johtava talousvalta. Talouskasvu ja -kehitys siirtyivät 1700- ja 1800-luvuille tultaessa toiseen protestanttiseen maahan, Englantiin. Materialistinen ja kulttuurinen kehityskulku jatkui Englannin kaupallisten ja kulttuuristen suhteiden koko angloamerikkalaiseen maailmaan, merkittävimpana Yhdysvaltoihin suuntautuva siirtolaisaalto 1700-luvulta alkaen. Iso-Britannia oli kolonialistisen ajan maailmantalouden suurvalta ja talousmahti. Sen siirtomaista hankkimat raaka-aineet ja oman teollisuuden kehitys saivat sille Euroopassa aikaan teknistä ja taloudellista etumatkaa. Weber esittää, että suuri osa eurooppalaisista liike-elämän johtajista, pääoman haltijoista ja taitavimmista tekijöistä olivat protestantteja, erityisesti kalvinisteja.

Kalvinismin luterilaisuudesta eroavana ajatuksena on ero pelastuskäsityksessä. Kalvinismissa ihmisellä on eläessään mahdollisuus päästä taloudellisella toimeliaisuudella ja yrittäjyydellä taivaaseen, luonnollisesti uskon lisäksi. Harvardin politiikan ja talouden professori Benjamin M. Friedman korostaa kalvinismin ajatusten vaikutusta taloudelliseen toimeliaisuuteen erityisesti Yhdysvalloissa⁵. Uskon ja yrittäjyyden liitto oli vahva, toisin kuin Lutherin opeissa, joissa Luther suhtautui ahneuteen ja taloudelliseen yrittäjyyteen kielteisesti. Jean Calvinin oppien mukaisessa Englannin kirkon Westminsterin tunnustuskirjassa 1647 oli paitsi predestinaatio-oppi vahvasti esillä, myös maallinen menestys nähtiin osoituksena

---

⁵ Nelson 2012, kuten Friedman 2005, s.21–28

yksilön jumalallisesta suosiosta ja siten hengellisestä pelastuksesta.⁶ Brittiläinen historioitsija Hugh Trevor-Roper esitti myös, että katolisissa Rankassa ja Itävallassa nimenomaan protestantit olivat liike-elämässä parhaiten pärjäävä ryhmä. Trevor-Roper esitti myös, että kalvinistit olivat taitavia liikeyritysten perustajia, jotka levittäytyivät myös pohjoismaihin 1800-luvun puolessavälissä. Weberin ajatuksena on se, että protestanttisuuteen liittyvät ihanteet siirtyivät sujuvasti liike-elämään ja muodostuivat yhteisiksi arvoiksi, jotka näin edistivät kapitalismin kehitystä. Weber arvioi, että Lutherilla oli suhtautumisessa voitontavoitteluun merkittävästi erilainen henki kuin Calvinilla. Luther saarnasi ja kirjoitti nimenomaan työteliäisyyden arvon puolesta, ihmisen tuli kunnioittaa esivaltaa ja olla tottelevainen yläpuolellaan oleville. Pelastus tapahtui yksin uskosta ja Jumalan armosta, ei ihmisen omin voimin tapahtuvasta pyrkimyksestä. Lutherin suhtautuminen esivaltaan oli kunnioittava, Calvin korosti ihmisten vapautta yrittää ja menestyä, hänen käsityksensä voi sanoa olleen liberaalin talouspolitiikan mukainen.

Robert H. Nelson esittää artikkelissaan, että eri valtioiden 1900-luvun taloudelliseen menestykseen ja kehitykseen Euroopassa ovat vaikuttaneet uskonnoista siirtyneet arvot ja hän esittää oman näkemyksensä puolesta joukon todisteita. Hän jakaa 27 eurooppalaista Euroopan Unioniin kuuluvaa valtiota, sekä Norjan ja Sveitsin, kolmeen ryhmään ja tarkastelee näistä erityisesti katolisten ja protestanttisten valtioiden eroja. Kolmantena ryhmänä ovat ortodoksiset valtiot. Historiallisesti protestanttisiin valtioihin hän laskee kymmenen: Ison-Britannian, Saksan, Hollannin, Sveitsin, Tanskan, Norjan, Suomen, Ruotsin, Viron ja Latvian. Historiallisesti katolisiin hän laskee Ranskan, Italian, Espanjan, Portugalin, Irlannin, Puolan, Belgian, Itävallan, Slovenian, Slovakian, Tšekin, Unkarin, Liettuan, Maltan ja Luxemburgin. Historiallisesti ortodoksisia valtioita ovat Kreikka, Kypros, Bulgaria ja Romania. Vertailukohdiksi hän ottaa myös Yhdysvallat ja Venäjän.

Nelson jakaa valtiot historiallisesti tiettyä uskontoa harjoittavina, ja samalla tiedostaa, että joissakin valtioissa voi olla myös vahva toinen uskonto ja erityisesti koko ajan etenevä sekulaarisuus voi hämärtää kuvaa erityisesti tiettyä uskontoa harjoittavasta valtiosta. Vaikka uskonnon harjoittaminen on vähentynyt etenkin monissa protestanttisissa maissa, sen historiallinen vaikutus ihmisten ajatteluun eri valtioissa on Nelsonin mukaan edelleen voimakas. Isona huomioitavana tekijänä hän mainitsee myös toisen maailmansodan jälkeisen poliittisen kahtiajaon Euroopassa ja erityisesti Neuvostoliiton vaikutuspiiriin kuuluvien sosialistisen blokin valtioiden tilanteet. Esimerkiksi Viro ja Latvia olivat historiallisesti

---

⁶ Nelson 2012, kuten Friedman 2005, 43

protestanttisia valtioita, mutta niiden valtioiden alueilta tehtiin mittavia pakkosiirtoja. Protestanttisia ihmisiä siirrettiin sadoin tuhansin muualle entisen Neuvostoliiton alueelle ja vastaavasti Viroon ja Latviaan tuotiin ortodoksiselta alueelta venäjää puhuvia ihmisiä.

2.2. Tutkimusanalyysit ja niiden yhteys protestanttisuuden ja katolisuuden

Nelson tarkastelee protestanttisten ja katolisten valtioiden suhteita lähinnä taloudellisten muuttajien kautta. Ensimmäisenä tarkastelukohteena on valtioiden luottoluokitus ja sen muutokset.⁷ Protestanttisten maiden luottoluokituksiin luottoluokituslaitos Standard & Poors`n arvioimana ei v. 2012 ollut tullut juuri muutoksia, sen sijaan 9 katolisen maan luottoluokitus oli alentunut. Protestanttisista maista ainoastaan kaksi, Viro ja Latvia olivat korkeimman AAA-luokan alapuolella ja vastaavasti ainoastaan Luxemburg oli samassa korkeimmassa luokassa kuin esimerkiksi kaikki Pohjoismaat. Luottoluokitus kertoo luottoluokittajan luottamuksesta velan hoitokykyyn ja valtion houkuttelevuudesta velanantajan näkökulmasta.

Toisena tarkastelun kohteena on valtioiden 10 vuoden joukkovelkakirjojen korkotaso. Lähteenä on Euroopan Keskuspankin julkaisu.⁸ Valtioiden markkinoilta lainaamalle rahalle määräytyy korkotaso sen mukaan, kuinka korkeaksi tai matalaksi lainanantaja arvioi riskin ja mahdollisuuden saada lainaamansa rahat takaisin. Mitä korkeampi riski, sitä korkeampi korko. Protestanttisilla mailla kokonaisuutena on matalampi korkotaso, joka on myös looginen seuraus edellisestä luottoluokitusten eroista. Protestanttisten maiden mediaanikorko oli 2 % ja katolisilla mailla 5 %. Vertailun vuoksi, ortodoksisilla mailla korkotaso oli vähimmillään Bulgarian 5,1 % ja Kreikan korkea 22,9%. Realiteetti on, että katolisten maiden valtiontalousnäkymät olivat merkille pantavan huonot 2000-luvun toiselle vuosikymmenelle lähdeittäessä.

Kun siirrytään tarkastelemaan bruttokansantuotetta (BKT) asukasta kohti laskettuna, tasoittuu ero hieman.⁹ Katolisten maiden mediaani on noin 30 000 € vuodessa ja protestanttisilla mailla noin 38 000 €. Ero on merkittävä ja tässä huomio kiinnittyy entisiin itäblokin valtioihin, joilla BKT on alempi kuin läntisen Euroopan valtioilla. Neuvostoliiton valtapiirin sosialistinen talousjärjestelmä on Nelsonin mukaan vaikuttanut selkeästi talouskehitykseen ja tässä se selkeästi tulee näkyviin.

---

⁷ Nelson 2012 423 kuten Taulukko 1, Standard & Poor's (March 2012)

⁸ Nelson 2012 425, kuten taulukko 2, *10 Year Sovereign Bond Interest Rates of European Nations*, March 2012. European Central Bank.

⁹ Nelson 2012 426, kuten taulukko 3, *GDP (PPP) Per Capita (Intl \$)*. World Bank Database 2010.

The Economist -lehti julkaisee ”demokratiaindeksiä”, joka arvioi terveen demokratian suhteellista olemassaoloa tai puuttumista maailman kansojen keskuudessa.¹⁰ Indeksien mukaan kaikki Pohjoismaat, jotka ovat vertailun kärjessä, ovat korkeammalla kuin yksikään protestanttinen maa. Tässäkin vertailussa Nelsonin huomio kiinnittyy siihen, että itäblokin maissa on suurimpia ongelmia demokratian toteutumisessa. Venäjä on ortodoksisten maiden joukosta myös omassa, alhaisessa luokassaan. Kun Pohjoismaiden indeksi on keskimäärin yli 9, ja muut ortodoksimaat keskimäärin 7, on Venäjän demokratiaindeksi alle 4. Katolisten maiden mediaani-indeksi on noin 7 ja protestanteilla noin 9.

Nelson päättelee, että vaikka uskontojen merkitys ihmisille on pienentynyt, ja sekularismi on vallannut alaa kaikkialla länsi-Euroopassa, on edelleen nähtävissä selvää uskonnon vaikutusta nykyisessä talous- ja demokratiakehityksessä. Maallistumisen muodot eivät kuitenkaan hänen mukaansa ole samanlaisia kaikkialla, vaan esimerkiksi Ranskassa maallistuneet ranskalaiset arvelevat kuitenkin olevansa enemmän katolisia kuin uskonottomia. Suomessa vastaavasti suurin osa ihmisistä kuului kirkkoon vielä vuonna 2012, mutta maallistumiskehitys oli jo saavuttanut vahvaa jalansijaa.

Nelson kirjoittaa vuonna 2010 ilmestyneessä kirjassaan *”The New Holy Wars: Economic Religion versus Environmental Religion in Contemporary America”* että ympäristöuskonnolla Yhdysvalloissa on selvästi protestanttinen, kalvinismista kehittynyt puritaaninen luonne. Ympäristönsuojelun suosio ja innostus tuottavat uskonnon tyyppistä suhtautumista, jossa Jumalaa ei välttämättä tarvita, koska luonto on sellaisenaan pyhä ja palvonnan kohde. Ympäristön suojelijoille luonto opettaa, että on olemassa paljon ihmistä suurempi voima ja ahneutemme ja välinpitämättömyytemme on aiheuttanut jo peruuttamattomia vahinkoja maapallolle. Yhdysvaltojen protestanttinen historia ja henki, joka vaikuttaa myös nykyisinä maallistuneempina aikoina, tuottaa siis Nelsonin mukaan ankaraa, syyttävää ja luonnon tuhoamista syntinä pitävää mielipideilmastoa. Nelson ei tässä pohdi ympäristöahdistuksen määrää ja vaikutusta vertailemalla protestanttisia ja katolisia maita, mutta se olisi Yhdysvaltojen esimerkin valossa kiinnostava tutkimuksen aihe.

Seuraavaksi Nelson tarkastelee OECD:n vuoden 2010 taulukkoa vuotuisista työtunneista vertailun maissa.¹¹ Silmiinpistävä piirre on se, että keskimäärin protestanttisissa maissa työskennellään vähemmän kuin katolisissa maissa. Erot ovat pienempiä kuin aiemmissa tarkasteluissa, mutta uskonto näyttää uskottavalta selittävältä tekijältä.

---

¹⁰ Nelson 2012 427, kuten taulukko 4, *Democracy Index*, 2011. Economist Intelligence Unit.

¹¹ Nelson 2012 430, kuten Taulukko 5 Annual Hours Worked per Capita. OECD 2010.

Yksinkertaistaen voi sanoa yhdistämällä bruttokansantuotteen ja vuosityötuntien eroja, että katolisissa maissa tehdään pitempää päivää, mutta työn tuottavuus on pienempi.

Protestanteilla on keskimäärin enemmän vapaa-aikaa ja parempi työn tuottavuus. Nelson esittää, että työn määrä ei selitä menestystä, vaan syiden on oltava syvemmällä poliittisissa ja taloudellisissa järjestelmissä. Protestantit onnistuvat hyödyntämään paremmin paitsi taloudellista, myös henkistä pääomaa.

Henkistä pääomaa Nelson vertailee kahden maailman korkeakouluja järjestykseen laittavia listoja tutkimalla ja vertailemalla protestanttisissa ja katolisissa maissa sijaitsevien korkeakoulujen sijoituksia. Toinen lista on kiinalaisen Shanghai Jiaotong Universityn Top 100-lista ja toinen Times Education Supplement-lista Top 200 korkeakouluista maailmassa.¹² Vertailussa on laskettu vertailumaiden korkeakoulujen sijoittumiset listoille ja tässä vertailussa Euroopan protestanttiset maat, etenkin Iso-Britannian ja Saksan yliopistot saavat huomattavan määrän sijoituksia molemmilla listoilla. Iso-Britannia yksin saa yli kolme kertaa enemmän sijoituksia listoilla (51) kuin katoliset valtiot Euroopassa yhteensä (16). On mainittava myös Yhdysvaltain yliopistojen sijoittuminen listoille. Heillä on peräti 106 listasijoitusta, joka taas on lähes sama määrä kuin protestanttisen Euroopan sijoitukset yhteensä (109). Ortodoksisuuskorkeakouluja listoilla ei ole ainuttakaan. Protestanteilla on tässä tarkastelussa erityisen voimakas valta-asema.

Yhtenä erona Nelson esittää protestanttiseen yliopistoperinteeseen kuuluvan teologian ja uskonnontutkimuksen, joka protestanttisissa maissa kuuluu luonnollisena osana yliopistotieteiden joukkoon. Mahdollisuus haastaa, tutkia ja olla eri mieltä myös uskonnollisissa kysymyksissä on osa protestanttisten maiden yliopistojen perinnettä. Nelson esittää, että katolisissa maissa uskonnon oppeja ja totuuksia ei samalla tavalla olla totuttu haastamaan tai tutkimaan yliopistoissa. Syynä voi olla se, että katolisen kirkon johdossa olevat paavit ovat suhtautuneet kirkon oppien haastamiseen tiukemmin. Keskustelua ei olla haluttu rohkaista ja kirkon kanta moniin eettisiin kysymyksiin tulee ylhäältä, annettuja tekijänä. Katolisen kirkon hierarkia on omalta osaltaan estänyt maallisten ja modernien ajatusten etenemistä. Kun protestanttisissa maissa demokratiakehitys on kulkenut käsi kädessä kirkon ja uskonnon aseman muutoksen kanssa, on katolisissa maissa kehitys pikemminkin eriytynyt valtion kehityksestä. Yliopistot kuvastavat yhtä lailla oman valtionsa niin poliittista kuin uskonnollistakin kehitystä. Tässä suhteessa protestanttinen malli, jossa valtio ja uskonto ovat lähellä toisiaan, näyttää Nelsonin mielestä vetävän pitemmän korren.

---

¹² Nelson 2012 431, kuten Taulukko 6 Number of Universities Ranked in Intl. Top 200 & Top 100.

Naisten ja miesten välisessä tasa-arvossa on viimeisten kahden vuosisadan aikana saavutettu merkittävää edistystä maailmanlaajuisesti. Tasa-arvokysymyksestä on keskusteltu työn, perheen ja uskonnon suhteen ja monissa maissa kehitys on edennyt naisten äänioikeuden, palkkauksen, ja muiden käytännön edistysaskelien osalta. On luonnollista, että kehitys on vaatinut taakseen yhteiskuntien sosiaalisen ja taloudellisten reunaehtojen osalta myös edellytyksiä. Vaatimattomissa oloissa on ollut vaikeampaa hakea tasa-arvoa kuin taloudellisesti menestyneemmissä valtioissa. Nelson tarkastelee tasa-arvokysymystä Maailman talousfoorumin vuonna 2011 tuottaman tutkimuksen mukaan.¹³ Asteikko tutkimuksessa antaa nollan, kun tasa-arvoa ei ole ja ykkösen, jos tasa-arvo on täydellistä. Kaikki tutkimuksen maat ovat välillä 0,657 ja 0,840. Koska protestanttisten maiden talousosaaminen ja edellytykset ovat jo aiemmissa tarkasteluissa osoittaneet voimansa, ei Nelsonia yllätä tasa-arvon toteutuminen protestanttisissa valtioissa. Luterilaiset pohjoismaat ovat tässä kärjessä ja katolisista maista kuitenkin Irlanti yltää samoihin pisteisiin ja myös Espanja ja Belgia ovat keskimääräistä parempia. Jokaisen maan kansalliseen politiikkaan ja tasa-arvoasioiden toteutumiseen on ollut suuri vaikutus sillä, kuinka paljon naiset ovat olleet mukana päätöksenteossa. Tästä löytyy Nelsonin mukaan selitys esimerkiksi sille, että katolisessa Ranskassa poliittinen valta on edelleen paljolti miesten käsissä ja Ranska sijoittuu varsin alas tasa-arvokysymyksen vertailussa, sen vertailuluku on 0,702. On huomattavaa, että Ranskassa naiset ovat saaneet äänioikeuden vasta vuonna 1944. Nelson vertailee myös naisten osuutta lakia säätävissä kansanedustuslaitoksissa Ruotsin ja Irlannin välillä. Ruotsissa naisten osuus on 45 % ja Irlannissa vain 15 %.

Seuraavaksi Nelson tarkastelee Yhdistyneiden Kansakuntien v. 2010 julkaisemaa syntyvyysvertailua keskimääräisen lapsiluvun mukaan.¹⁴ Sen kärjestä löytyy Pohjoismaiden yläpuolelta Irlanti, jossa keskimääräinen lapsiluku on 2,1. Se on ainoa maa, jossa luku on yli kahden, muissa maissa syntyvyys on alhaisempaa ja ennustaisi valtion väkimäärän pienenemistä ilman maastamuuton ja maahanmuuton aiheuttamaa muutosta väkimäärään. Kahdeksan katolista maata muodostaa vertailun pienintä hedelmällisyyttä, noin 1,3–1,4 syntyvyyslukuilla. Nelson toteaa, että tämä tapahtuu huolimatta katolisen kirkon kannasta aborttiin, ehkäisyyn ja avioerojen hyväksymiseen. Katolisten maiden korkeampaa syntyvyyttä edustavat Irlanti ja Belgia ovat myös ne katoliset maat, jotka sijoittuvat korkealle myös

---

¹³ Nelson 2012 433, kuten Taulukko 7, *Gender Gap Index 2011*. World Economic Forum.

¹⁴ Nelson 2012 434, kuten Taulukko 8, *Total Fertility Rate 2010*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs.

bruttokansantuotteessa. Näin Nelson arvelee, että syntyvyys pysyttelee matalalla niissä maissa, joissa ihmisten toimeentulokin on alempaa tasoa.

Seuraavaksi Nelson tarkastelee luotettavuusindeksiä. Maailmanlaajuisen kyselyn on tehnyt World Values Survey ja vastattavana väitteenä on ollut: *Yes, most people can be trusted.*¹⁵ Pohjoismaat ja Alankomaat ovat paitsi Euroopan, myös koko maailman kärjessä, kun keskimäärin yli 60 % vastasi kysymykseen myöntävästi. Nelson esittää, että pienemmille valtioille voisi olla tyypillistä kansallinen yhtenäisyys ja luottamus, mutta tässä tutkimuksessa pienten protestanttisten valtioiden ihmiset antoivat kaikki alle 35 % osuudella myöntävän vastuksen. Kun koko ei selitä luottamuksen määrää, taipuu Nelson ajattelemaan, että uskonnolla on merkitystä. Tärkeäksi selittäväksi tekijäksi Nelson kuitenkin mainitsee Neuvostoliiton valtapiiriin kuuluneiden katolisten maiden sosialistisen historiajakson. Näiden maiden asukkaat tottuivat siihen, että luottamus ei ollut ensimmäinen vaihtoehto ihmisten välisissä suhteissa. Nelson esittää, että yhteiskunnassa vallitseva luottamus kertoo yhteiskunnan demokratian asteesta. Mitä demokraattisempi valtio, sitä luotettavammin kansalaiset voivat suhtautua toisiinsa.

Lopuksi Nelson tarkastelee vertailtavien maiden korruptoituneisuutta Transparency Internationalin Corruption Perception Indexin kautta.¹⁶ Kyseessä on luotettu maailmanlaajuinen tutkimus, joka kertoo miten eri valtioiden ihmiset arvelevat omassa maassaan olevan korruptiota. Kaikki Pohjoismaat, Hollanti ja Sveitsi ovat vertailun kärjessä 2,6–3,2 indeksillä. Asteikko on 1–10, jossa 10 ilmaisee suurinta korruption kokemista. Protestanttisista maista huonoimmin sijoittuvat jälleen entiset Neuvostoliittoon kuuluneet Viro ja Latvia. Tämä kertonee enemmän yhteiskuntajärjestelmän kuin uskonnon vaikutuksesta. Katolisten maiden korruptiosta kertoo se, että ainoastaan Luxemburg on vähemmän korruptoitunut kuin suurin osa protestanttisista maista. Italiassa taas indeksi on peräti 8,1 ja verrattuna esimerkiksi Suomen 2,6:een on ero valtava. Nelson pohtii korruption suhteen anteeksiannon käsitystä eri uskonnoissa.

---

¹⁵ Nelson 2012 435, kuten Taulukko 9 *Yes, Most People Can Be Trusted*. 1999–2002 World Values Survey

¹⁶ Nelson 2012 436, kuten Taulukko 10 *Corruption Perception Index Rank 2011*. Transparency International

2.3. Nelsonin johtopäätökset protestanttisten ja katolisten valtioiden eroista

Talouden ja politiikan suhteesta Nelson nostaa esiin kiinnostavan näkökulman siitä, pitääkö valtiolla ensin olla taloudellista hyvinvointia, jotta se voi järjestää yhteiskunnalliset olosuhteensa palvelemaan kansalaisiaan?

Vai onko asia pikemminkin päinvastoin? Nelson kallistuu ajattelussaan jälkimmäiselle kannalle. Hän esittää, että toimiva politiikka tuo esiin yhteiskunnan sielun, ihmisten todellisen tahdon. Ensin pitää olla demokraattisen yhteiskunnan perusteet kunnossa, lainsäädäntö ja oikeuslaitos, verotus ja turvalliseksi koettu yhteiskuntajärjestys.

Nelson hakee vertailua historiallisesti protestanttisten valtioiden ja katolisten valtioiden välille hyvin perustavanlaatuisesta kysymyksestä. Kysymys on valtion ja kirkon erottamisesta toisistaan. Hän esittää esimerkin Yhdysvalloista, jossa protestantit jo ennen itsenäistymistä halusivat pitää kirkon ja valtion erillään. Katolisessa ajattelussa kirkko on saanut valtuutuksensa Jumalalta ja ihmisten elämää koskeva valta kulkee ylhäältä alaspäin. Yhdysvaltojen alkuaikojen protestanttisessa ajattelussa tällaista määräysvaltaa yhteiskunnallisissa asioissa ei haluttu ja ajateltiin, että jokapäiväisten yhteiskunnallisten päätösten tuli tulla kansalta itseltään, demokraattisesti äänestämällä. Yhdysvallat on perustettu sananvapauden ja talouden laajan vapauden pohjalle. Silti uskonnolla on ollut suuri rooli ihmisten elämässä, mutta on huomattavaa, että se ei ole sekoittunut yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja demokratiaan.

Nelson perustelee myös katolisen ja protestanttisen uskonnon suhdetta ihmisen omaan ajatteluun. Katolisessa kirkossa totuus on korkeasti oppineiden kirkonmiesten tulkitsemaa ja kansalaisen tehtävä on kuunnella ja toimia opetusten mukaan. Historiallisesti ei ole kannustettu ihmisiä tutkimaan itse Raamattua, vaan heidän roolinaan on ollut olla korkeamman tulkitsijan armoilla. Protestanttisessa uskossa ihmisellä on mahdollisuus itse tulkita Raamattua ja Nelson esittää, että Lutherin ja Calvinin reformaatioissa on valettu perusta nykyaikaiselle demokratialle. Kyseessä on varsin perustavaa laatua oleva ajatus tarkastella nykyisten valtioiden politiikkaa ja ihmisten vaikuttamismahdollisuuksia. Voi olla, että juuri katolisen kirkon valta yhteiskunnan jäsenen ja kiinteä suhde valtioon on edelleen selittävä tekijä Nelsonin esittämissä konteksteissa.

Ortodoksisuus itäisen Euroopan valtauskontona kärsi Nelsonin mielestä suuremmasta vallankumouksesta, sosialismista. Samoin kuin katolisissa maissa, myös Itä-Euroopan sosialistisella blokilla valtion ja kirkon rooli on ollut ylhäältä johdettu, ei-demokraattinen. Neuvostoliitossa kirkon rooli oli uuden valtauskonnon, sosialismin, edestä hetkeksi väistyvä.

Kansa oli kuitenkin tottunut tottelemaan ja ylhäältä johdettu, tehotonkin kansantalous, toteutui koko Neuvostoliiton historian ajan 1917–1991. Muun Itä-Euroopan blokki toteutti vastaavaa yhteiskuntajärjestystä ja kuten Nelson toteaa, sosialistisen ajan vaikutus jatkuu edelleen ja maat ovat olleet enemmän ns. kehittyviä talouksia vuonna 2012.

Nelson pohtii artikkelin lopuksi myös Euroopan Unionin asemaa.¹⁷ Euroopasta voisi tulla yhtenäinen vain yhteisellä arvopohjalla. EU:n ytimessä on kauppapolitiikka, tavaroiden ja palveluiden vapaa liikkuvuus alueen sisällä. Valitettavasti Euroopassa jo historian saatossa moneen kertaan jakautunut kristillisuus ei ole enenkään yhdistänyt Eurooppaa, vaan päinvastoin se on ollut yhtenä syynä moneen kriisiin ja sotaan. Eurooppaan levinnyt islaminusko ja kristittyjä maita kohdannut sekularisaatio ovat muutaman vuosikymmenen ajan muuttaneet eurooppalaisia yhteiskuntia, mutta yhteiskuntien taloudellisessa pohjavireessä näyttäisi olevan huomattavan paljon uskonnosta kumpuavia vaikutteita. Loppulauseessaan Nelson toteaa, että Max Weberin ajatukset näyttäisivät hänen mukaansa todellakin olevan edelleen relevantteja.

---

¹⁷ Nelson 2012. 442

3. Nelsonin analyysi sosiaalidemokratian ja luterilaisuuden suhteesta pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa

Teoksessaan *Lutheranism and the Nordic Spirit of Social Democracy: A Different Protestant Ethic* Robert H. Nelson esittää pohdintojaan luterilaisuuden ja pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden kytkeytymisestä toisiinsa. Hänen pääväitteensä mukaan pohjoismainen sosiaalidemokratia, myös Suomessa, on sekulaari muoto Lutherin opeista. Vuonna 2017 ilmestynyt teos on ajatuksellisesti jatkumoa hänen aiemmille teoksilleen. Tässä teoksessa Nelson perustelee aiempaan tapaan käsityksiään erilaisilla tutkimuksilla eri tieteenaloilta, eniten valtiotieteestä, teologiasta ja taloustieteestä. Hän esittää pääväitteenään, että nykyinen sosiaalidemokraattinen pohjoismainen hyvinvointivaltio on rakentunut luterilaiselle arvoperustalle. Tähän teokseen vastauksena on syntynyt tutkimuksen neljännessä luvussa käsiteltävä teos *On the Legacy of Lutheranism in Finland: A Different Protestant Ethic*, jossa suomalaistutkijat kommentoivat Nelsonin ajatuksia omien tieteenalojensa suunnista.

3.1. Nelson ja Luther

Nelson perehtyy myös itse luterilaisuuden oppiin tarkemmin ja hakee pohjoismaiselle kulttuurille selityksiä Lutherin käsityksistä avioliitosta, naisten ja miesten tasa-arvosta ja muista katolisen kirkon opeista irtautuvista arvoista. Martti Lutherilla ei ollut itse kirjoitettua ohjelmaa luterilaisuus -nimisestä opista eikä ajatusta irtautua katolisuudesta, vaan hänen toimintansa 1500-luvulla tähtäsi katolisen kirkon uudistamiseen. Luther oli julkaissut myöhemmin luterilaisiksi tunnustuskirjoiksi muodostuvat Augsburgin tunnustuksen, katekismukset ja Schmalkaldenin opinkohdat, jotka Luther oli julkaissut eräänlaisena henkisenä testamenttinaan vuonna 1537 vaaliruhtinas Juhana Fredrikin pyynnöstä. Lutherin ajatuksista ja kirjoituksista on myöhemmin muodostunut luterilaisuus jälkipolvien edistämänä ja koostamana. Hänen ajatuksensa olivat sekä protesteja katolisen kirkon keskiaikaiselle toiminnalle että hänen omaan pohdintaansa perustuvia ajatuksia ihmisen pelastumisesta yksin armosta.

Lutherin katolisuudesta irtautuvan reformaation yhteiskunnallista ydintä oli paavillisen kirkon ja valtion määräysvallan eriyttäminen toisistaan, kuitenkin esivaltaa kunnioittaen. Pohjoismaissa hallitsijat näkivät tässä mahdollisuuden päästä irti Vatikaanin määräysvallasta ja kysymys oli myös vahvasti taloudellinen. Lutherin oppien mukaan oli mahdollista yhdistää reformoidun, protestanttisen kirkon ja valtion kiinteä liitto. Nelson

esittää, että vaikka osassa Pohjoismaita on monarkia ja osa on tasavaltaisia, on luterilaisuus muodostunut 1500-luvulta lähtien kiinteäksi osaksi yhteiskunnallista rakennetta ja muodostanut myös kansalliseen identiteettiin liittyvää pohjaa. Tanska ja Ruotsi ovat keskiajalla ja sen jälkeen olleet myös suurvalta-asemassa, kun vastaavasti Norja, Islanti ja Suomi ovat olleet pitkään köyhempiä valtioita. Suomen erityispiirteenä on ollut vielä siirtyminen Ruotsin vallasta Venäjän vallan alle vuonna 1809 Suomen sodan seurauksena, sen suuriruhtinaskunnaksi.

Merkille pantavaa on se, että myös Venäjän vallan aikana vv.1809–1917 luterilaisuus säilytti Suomessa käytännössä valtionkirkon aseman. Nelson huomauttaa, että pelkästään kieli selittävänä tekijänä ei sido kaikkia Pohjoismaita yhteen kulttuurialueeseen, vaan Suomi omasta kielestään huolimatta jakaa pohjoismaisen arvopohjan. Nelsonin mukaan voidaan perustellusti sanoa, että luterilaisuus ainoana kaikkia yhdistävänä tekijänä sitoo keskenään erilaisia Pohjoismaita yhteen, arvoiltaan samankaltaiseen kulttuuriseen alueeseen. Muita yhteisiin arvoihin liittyviä selittäviä tekijöitä on helppo löytää sijainnista pohjoisessa ja sen tuomista haasteista, muun muassa asumisessa ja viljan viljelyssä sekä karjan kasvattamisessa.

3.2. Nelson ja aiemmat tutkimukset Pohjoismaista

Nelson on löytänyt aiempia tutkimuksia oman ajattelunsa tueksi. Nelson kertoo vuonna 1997 julkaistusta *The Cultural Construction of Norden*¹⁸ teoksesta sen olevan läpimurto Pohjoismaisessa historiantutkimuksessa. Kirjassa norjalainen historioitsija Oystein Sorensen ja ruotsalainen historioitsija Bo Strath esittävät, että kulttuuri ei ole vain sivutuote taloustiedettä selittävänä tekijänä vaan asioita eteenpäin ajava voima. Näin kirjoittajat kääntävät Marxin ja muiden taloustieteilijöiden ajatuksia Nelsonin mukaan syy-seuraussuhteissa aiemmasta poiketen toisinpäin. Myös Nelsonin kuoleman jälkeiseltä ajalta löytyy yksi hänen vaikutuksensa nykyiseen yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun. Suomalainen taloustieteilijä Sixten Korkman on vuonna 2020 kirjassaan *Talous ja Humanismi*¹⁹ kertonut kääntyneensä pohtimaan, että uskonnolla ja kulttuurilla on suurempi kehityssuuntia selittävä merkitys kuin hän on aiemmin olettanut. Talousteorioissa, kuten hän toteaa, on usein ajatuksena talouden olevan selittävä voima yhteiskunnalliselle kehitykselle. Korkman on lukenut Nelsonin teoksen ja viittaa omassa talouden ja humanismin historiaa ja

---

¹⁸ Nelson 2017, kuten Sorensen, Strath, 1997, *The Cultural Construction of Norden, Lutheranism and the Nordic Spirit of Social Democracy* s.37

¹⁹ Korkman, 2020. *Talous ja Humanismi*

nykypäivää monipuolisesti käsittelevässä teoksessaan myös Nelsonin esille nostamiin ajatuksiin. Kirjan luku 6 *Luterilaisuus pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvopohjana* Korkman viittaa juuri Nelsonin ajatuksiin uskonnon näkymättömästä roolista sekularisoituneessa yhteiskunnassa.²⁰ Sixten Korkman on Suomen merkittävimpiä nykyajan taloustieteilijöitä ja Helsingin Sanomien tuoreessa listauksessa (Uudet älyköt 1.2.2025) hänet arvioitiin myös Suomen johtavaksi älymystön edustajaksi. Korkman tukee Nelsonin näkemyksiä ja on osaltaan nostamassa Nelsonin tunnettuutta suomalaisessa tiedeyhteisössä ja laajemminkin. Tämä on mielestäni hyvä osoitus siitä, että Nelsonin ajatukset resonoivat.

Nelsonin esiin nostamassa teoksessa *The Cultural Construction of Norden* norjalainen teologi Dag Thorkildsen esittää hyvinvointivaltion kahden peruspilarin olevan täysi työllisyys ja hyvä sosiaaliturva.²¹ Samassa teoksessa Sorensen ja Strath kirjoittavat, ettei ole erityisen vaikeaa kuvitella sosiaalidemokraatteja sekularisoituneena luterilaisena liikkeenä

Nelson esittelee Suomen ja Ruotsin välistä sidettä suomalaisen historiantutkijan Henrik Meinanderin teoksen avulla²² 1600-luvulla Suomessa 85 % kansasta puhui suomea, mutta valta oli Ruotsilla ja ruotsinkielisellä hallinnolla ja kirkolla. Vaikka kieli oli eri ja Ruotsin kuninkaan suurvaltapyrkimykset eivät voineet herättää alusmaassa suuria intohimoja, osallistuttiin tulevan Suomen alueelta muun muassa Ruotsin Euroopassa käymiin sotiin innokkaasti. Nelson esittää, että eri kieli ja kulttuuri eivät selitä uskollisuutta niin hyvin kuin luterilaisuus. Kuningas Kustaa II Aadolf hyökkäsi 1630 Pohjois-Saksaan mukanaan Suomen alueelta värvättyjä hakkapeliittoja. Jo tuolloin luterilaisuuteen kuului esivallan kunnioitus ja vaikka kieli ja kulttuuri ovat olleet erilaisia, on suomalaisia saatu eri keinoin liikkeelle. Kuten Nelson tulkitsee Meinanderia, ei voida yliarvioida luterilaisen uskonnon kirjaimellista käyttöä 1600–1800 Suomen historiassa. Ilman luterilaisuuden jaettua sidettä kuninkaan vallan oikeuttajana nykyisen Suomen alueet olisivat olleet lähempänä siirtomaata, kuin niiden integroituja provinsseja, joita ne tosiasiallisesti olivat. Korostunut synnintunto, jumalanelko ja niihin kiedottu esivallan kunnioitus olivat tärkeitä elementtejä suomalaisten hallinnalle.

Nelson käsittelee erikseen vielä luterilaisten kirkonmiesten toimintaa 1930- ja 40-lukujen Saksassa ja löytää sekä moitittavia että kannatettavia puolia luterilaisten osallisuudesta Hitlerin vallan tukemiseen tai vastarinnassa toimimiseen. Erikseen Nelson arvelee, että Pohjoismaissa vastaava fasistisen puolueen valtaan nouseminen ei olisi ollut mahdollista.

---

²⁰ Korkman 2020, s. 90 - 100

²¹ Nelson 2017, kuten Thorkildsen s.166

²² Nelson 2017, kuten Meinander A History of Finland s. 24

3.3. Luterilainen etiikka

Nelson käsittelee luterilaista etiikkaa monelta suunnalta. Ensin Nelson käsittelee kalvinismin luonnetta ja eroja luterilaisuuteen. Kalvinistisessa ajattelussa maanpäällinen elämä voi antaa viitteitä siihen, kuuluuko kristitty siihen valittujen joukkoon, jotka viimeisenä päivänä kutsutaan taivaaseen. Pääsijöiden lukumäärä on rajoitettu, ainoastaan parhaiten maan päällä menestyvillä liikemiehillä ja ammattihenkilöillä oli mahdollisuus kuulua valittujen joukkoon.²³ Yhdysvaltoihin Euroopasta muuttaneet kalvinistit ovat juurruttaneet osaltaan Yhdysvalloissa vallitsevaa unelmakulttuuria, jossa kuka tahansa omalla työllään voi rikastua. Calvinisteille korkea voittotaso liiketoiminnassa saattoi yksinkertaisesti toimia indikaattorina taivaalliselle menestymiselle. Kuten aiemmin on todettu, on Weber kirjoittaessaan protestanttisesta etiikasta todennäköisesti tarkoittanut enemmän kalvinismia kuin luterilaisuutta.

Luterilaisuuteen vastaavasti kuuluu Lutherin mukaan ”usko yksin”. Myös Lutherin ajatteluun kuului predestinaatio-oppi, jonka mukaan ihmisten pelastuminen oli ennalta määrätty. Joka tapauksessa ilman uskoa ei kenelläkään olisi mahdollisuutta pelastua ja predestinaatio-opin mukaan ihminen ei voinut olla ihan varma, maanpäällisistä hyvistä teoistaan huolimatta, siitä aukeavatko taivaan portit hänelle. Luterilaisuudessa oli Nelsonin mukaan vastaavaa ennalta määriteltyä hyötyä uskosta ja pelkät hyvät aiheet, usko ja hyvät teot kyllä paransivat mahdollisuuksia taivaaseen pääsemisestä. Luterilaisuuteen joka tapauksessa jäi vahva oppi hyvien tekojen merkityksestä ja etenkin yhteisöllistä hyvää ajattelemista arvostettiin. Rakkauden kaksoiskäsky on luterilaisuudessa ollut voimakkaasti ohjaava oppi. Ehkä voi sanoa, että protestanttisuudessa kalvinismissa yksilön menestyminen oli tärkeämpää, luterilaisuudessa yhteisön.

Nelson siteeraa Bostonin yliopiston kirkkohistorian professoria Carter Lindbergiä.²⁴ Tämän mukaan Luther piti laskelmoivaa yrittäjää äärimmäisen vastenmielisenä. Hän oli vakuuttunut siitä, että kapitalistisen talouspolitiikan henki, jossa rahaa käytettiin paitsi ihmisten tarpeisiin, myös pääoman kerryttämiseen, oli suorastaan syntiä. Lindbergin mukaan Luther saarnasi ja oli kirjoituksissaan pääoman kerryttämistä vastaan ja oli kenties varhaisen sosialismin puolestapuhuja. Hän esitti kapitalistisen markkinatalouden ja liiketoimintakäytäntöjen vaativan hallinnolta toimia, jotta esimerkiksi korkokäsitykseen ja

---

²³ Nelson 2017, 106–107

²⁴ Nelson 2017, kuten Lindberg, *Luther's Struggle with Social-Ethical Issues* 117

koron ottamiseen pitäisi puuttua. Oman edun ajaminen talousasioissa oli Lutherin mielestä, edelleen Lindbergin mukaan, ehdoton vääryys ja kaikki ihmisten taloudelliset päätökset tulisi tehdä yhteisön etuja silmällä pitäen.

Luther esitti myös, että talousasioista oli tapana puhua monimutkaisesti. Ne, joilla oli tarkoitus esittää talousasioista loogisia totuuksia, olivat tietoisesti hämärtämässä sanomaansa sellaiseksi, josta ihmisten oli vaikea saada selvää. Tämän tarkoituksena oli esittää, että oli olemassa jokin korkeampi voima, näkymätön käsi, joka ohjasi markkinataloutta ja että tämä oli luonnollista. Lutherin mukaan Jeesuksen opetukset sitä vastoin olivat selkeitä ja kaikki toiminta pitäisi ajatella lähimmäisen palvelemisena, myös oma elinkeino.

Lutherin talousetiikasta kirjoitti 1998 myös Harvardin yliopiston sosiologi Aage Sorensen.²⁵ Hänen mukaansa pohjoismaisen sosiaalidemokratian juuret olivat Lutherin sosiaalipolitiikkaa käsittelevissä kirjoituksissa ja saarnoissa. Sorensen esittää, että pohjoismaisen hyvinvointivaltioidean pohjalla on halu uskoa yhteisen hyvän mahdollisuuteen ja sääntöihin ja lakeihin sitoutuminen. Tämä on pohjoismaisen hyvinvointivaltion ydin, halutaan uskoa yhteiseen hyvään ja siihen, että muutkin ovat siihen sitoutuneita ja haluavat samaa. Korkea verotusaste hyväksytään, koska sillä taataan myös vähempiosaisille riittävien perustarpeiden tyydyttäminen.

Sorensenin mukaan kaikista huolehtimisen peruselementit luotiin 1700-luvun absolutismissa ja sen hengellisessä tukijärjestelmässä, luterilaisessa pietismissä. Pietismi piti itseään luterilaisen kirkon uudistuksena, paluuna Lutherin todellisen sanoman äärelle, joka oli kadonnut vuosisatojen aikana yhä jäykemmäksi käyneessä ortodoksisessa luterilaisuudessa. Pietistien mukaan autokraattisten ja militarististen hallintojen yhdistäminen loi painotuksen koulutukselle ja köyhien, orpojen ja sairaiden tukemiselle. Se oli täysin sopusoinnussa nykyaikaisen pohjoismaisen hyvinvointivaltion tavoitteiden ja huolenaiheiden kanssa. Nelson esittää, että Sorensenin havainnot 1700-luvun pietismistä ovat oikeaan osuvia ja että pietistisestä mallista tuli seurattava esimerkki luterilaisen valtionkirkon sisällä olevasta kansalaisen ja kuninkaan väliselle suhteelle. Hallitsija ja hänen hallintonsa auttavat ja tukevat apua tarvitsevia ja kansalaiset tottelevat kuuliaisesti esivaltaa sekä maksavat tarvittavat verot.

Tämä luterilainen etiikka on säilynyt 1700-luvulta 1900-luvun alkupuolelle Suomessa palvelen pitkään uskonnollisessa muodossa. Myöhemmin, 1900-luvun loppupuolella se muuttui yhteiskunnan maallistuessa sekulaarimmaksi, universaaliseksi etiikaksi, jossa on edelleen hyvin nähtävissä samat vaikuttimet.

---

²⁵ Nelson 2017, kuten Sorensen et. al *The Cultural Construction of Norden* s. 37

Nelson perustelee ajatuksiaan valtiotieteen tohtori Anneli Portmanin vuoden 2014 tutkimuksella, jossa tämä on analysoinut edellisen kahdensadan vuoden ajalta suomalaisten valtaapitävien ja vuodesta 2017 alkaen presidenttien puheita.²⁶ Portman on havainnoinut puheissa käytettyä kieltä ja siinä olevia uskonnollisia piirteitä. Portman on löytänyt kehityskulun, jossa uskonnolliset termit ovat vähentyneet ja tilalle on tullut universalistisia ajatuksia. Näissä uusissa ajatuksissa on haluttu nostaa esiin tasa-arvoa ja myös muualta tulevien tai eri tavalla ajattelevien ihmisten sisällyttämiseen suomalaisuuteen. Viimeisimmissä lähellä 2000-lukua olevissa puheissa kuuluu edelleen Raamatun kultainen sääntö, mutta ilman viittausta sen alkuperään. Tässä Nelsonin mielestä näkyy edelleen selkeä yhteys luterilaisuuden ytimessä olevan ajatuksen ja kansalle puhutun hallinnon kielen välillä. Vain Raamattu on jäänyt pois, yhtenä osoituksena Suomen sekularisoitumisesta.

Rehellisyyden ja kultaisen säännön edelleen noudattamisesta Nelson nostaa esiin Valitut Palat – Readers Digestin tekemän journalistisen kokeilun vuodelta 2013.²⁷ Tässä kokeilussa 16 eri puolilla maailmaa olevaan kaupunkiin asetettiin 12 lompakkoa kuhunkin, ikään kuin omistajiltaan tipahtaneina. Lompakot sisälsivät rahaa ja omistajan yhteystiedot. Tällä kokeilulla haluttiin mitata ihmisten rehellisyyttä ja oikeudenmukaisuutta eri puolilla. Suomalaisittain ei-yllättävä tulos oli se, että yksitoista Helsingissä kadotettua lompakkoa palautettiin omistajilleen. Luku oli korkein kaikista mukana olleista kaupungeista, muita Pohjoismaisia kaupunkeja ei ollut edustettuna. Mainittakoon, että Lissabonissa palautettiin yksi lompakko, Madridissa kaksi ja Prahassa kolme. Rio de Janeirossa, Bukarestissa ja Zurichissä vain neljä eli kolmasosa kadotetuista. Osa suomalaisista lompakon palauttajista ilmaisi ylpeyttä kansallisen luotettavuuden ja rehellisyyden palvelemisesta. Journalistinen kokeilu osoittaa Nelsonin mukaan osaltaan todeksi sen, että luterilaisella arvomaailmalla ja kultaisella säännöllä on vahva kannatus myös uskonnollisen elämän ulkopuolella, jokapäiväisissä arvoissa.

3.4. Heikoimmista huolta pitäminen

Nelson esittää Carter Lindbergin mukaisesti, että Luther oli kantamassa käytännön sosiaalipoliittista vastuuta jo Wittenbergissä 1522 kun hän osallistui yhteisen arkun järjestämiseen.²⁸ Arkkuun kerättiin varoja, joita käytettiin hädänalaisessa asemassa olevien auttamiseen. Mikäli avun tarvitsija oli vanha tai huonovoimainen, apua saatettiin jatkaa, mutta

---

²⁶ Nelson 2017, kuten Portman *From Might to mandate* s. 121

²⁷ Nelson 2017 s. 122

²⁸ Nelson 2017 s. 123-124

väliaikaisesti hädänalaisiksi joutuneita edellytettiin tekevän myös omin voimin töitä asemansa parantamiseksi. Apu ei siis ollut vastikkeetonta. Luther ei ollut sinisilmäinen vaan realisti ja avustusten saajien tilanne tarkistettiin huolellisesti väärinkäytösten estämiseksi. Tarkoituksena oli edistää paikallista vastuullisuuden kulttuuria ja toisaalta, ihmiset tunsivat lähiseudun asukkaiden hätää esimerkiksi huonon sadon tai muun ulkopuolisen tekijän vaikutuksesta.

Nelson käsittelee hyväntekeväisyyden roolia ja käsitettä Henrietta Grönlundin vuonna 2016 tekemän tutkimuksen mukaan.²⁹ Grönlund vertailee tutkimuksessaan Yhdysvaltoja ja kalvinismia Suomeen ja Luterilaisuuteen viidessä eri näkökulmassa. Ensimmäisen näkökulman mukaan Yhdysvalloissa halutaan pitää hallitus ja uskonto erillään, Suomessa vastaavasti yhteen kietoutuneeseen hallintoon ja kirkkoon halutaan luottaa. Toisen näkökulman mukaan voiton tavoittelu on Yhdysvalloissa kalvinistisen uskon mukaan positiivista, Suomessa luterilaisuus suhtautuu varauksella oman edun tavoitteluun. Kolmas näkökulma esittää hyvän yhteiskunnan rakentamisen peruspilareita; Yhdysvalloissa tämä tapahtuu yksilöllisen menestyksen ja hyväntekeväisyyden avulla, Suomessa työn ja kutsumuksen kautta. Neljännessä näkökulmassa Yhdysvalloissa ihminen pyrkii ensin itse menestymään ja sen jälkeen hänellä on mahdollisuus ja kalvinistinen velvollisuus antaa rahaa hyväntekeväisyyteen. Hyväntekeväisyyden kohteina Grönlund mainitsee Nelsonin mukaan yliopistot, uskonnolliset yhteisöt ja hyvinvoinnin yleiskäsitteenä. Suomessa ihmisen kuuluu ottaa vastuuta työnteosta ja verojen maksamisesta. Veroilla vastaavasti maksetaan edelleen sosiaaliturvaa. Viidentenä kohtana Grönlundin vertailussa on hyväntekeväisyyden rooli. Yhdysvalloissa filantropialla on normatiivinen, näkyvä rooli ja vastaavasti Suomessa hyväntekeväisyyskulttuuri on varsin näkymätöntä ja sen tukijat ja toteuttajat vaatimattomia.

Arvelen, että Nelson on löytänyt Grönlundin artikkelista erinomaisen vertailun, joka konkretisoi kalvinismin ja luterilaisuuden eroja. Ihmisen oma vaatimaton ja nöyrä työn tekeminen sekä muiden pyyteetön auttaminen luterilaisessa työkuulttuurissa ja vastaavasti kalvinismissa etenkin näkyvä yritystoiminta ja filantropia vaikuttaa sielun pelastumiseen. Yhdysvaltalaisessa kalvinismissa luterilainen teologi voi nähdä itsensä korottamista, joka suomalaisessa työkuulttuurissa voi tuntua vieroksuttavalta. Grönlundin näkökulma avaa yhtä luterilaisuuden keskeisimmistä periaatteista, toisten auttamista ja on siksi merkittävä.

3.5. Tasa-arvo

Nelson käsittelee seuraavaksi nykyistä pohjoismaista tasa-arvoa ja Lutherin suhdetta naisten ja miesten väliseen tasa-arvoon. Nelson kertoo, että Lutherin tasa-arvokäsitys oli

---

²⁹ Nelson 2017, kuten Henrietta Grönlund 2016 Between Lutheran Legacy and Economy as Religion

korostetun perhekeskeinen. Luther esitti teologisesti perustellen, että Jumala on luonut miehet ja naiset omaksi kuvakseen ja siksi molemmat ovat ydinolemukseltaan yhtä arvokkaita. Lutherin avioliittosaarnassa vuodelta 1519, jolloin Luther oli vielä munkki, hän nosti avioliiton merkityksen korkeampaan asemaan kuin luostarielämän.³⁰ Luther kirjoitti, että ”Kaikki kristityt miehet ovat pappeja, kaikki naiset papittaria, olivatpa he nuoria tai vanhoja, herroja tai palvelijoita, emäntiä tai piikoja, oppineita tai maallikkoja.”

Nelson löytää väitteelleen Lutherin korkeasta tasa-arvokäsityksestä pohjaa myös yhdysvaltalaisen taidekriitikon Peter Schjeldahlin kirjoituksista.³¹ Schjeldahl pohjusti ajatuksensa Lutherin elämästä kertoviin museonäyttelyihin New Yorkissa, Atlantassa ja Minneapolisissa. Hän esitti päätelmänään, että Lutherilla oli ajalleen poikkeuksellinen tuki naisille. Luther neuvoi naisia hakemaan avioeroa, ”jos naisella on haluton tai impotentti aviomies, tämän tulisi hakea avioeroa” Nainen voisi hankkia myös paikallisen seksikumppanin, ja mikäli tämä ei onnistuisi, ”hän saattaisi myös lähteä toiselle paikkakunnalle ja aloittaa uudelleen alusta”. Lutherin asenteet olivat luonnollisesti ristiriidassa katolisen kirkon asenteiden kanssa. Katolisen kirkon mielestä avioliitossa tapahtuvan seksin tarkoitus oli legitimiin lisääntymiseen. Luther toimi myös itse katolisen kirkon selibaattilupausta vastaan mennessään 1525 naimisiin Katharina von Boran kanssa.³² Nelson arvelee, että Lutherin myönteisillä asenteilla naisten ja miesten väliseen tasa-arvoon on ollut suuri vaikutus Pohjoismaiden myöhemmälle verrattain varhaiselle tasa-arvokehitykselle. Nelson siteeraa myös Yhdysvaltalaista uskonnon historioitsijaa Mark Nollia, joka vuonna 2011 on todennut että ”koko protestantismille Lutherin esimerkki” omissa kirjoituksissaan ja avioliittokuvauksissaan ”korosti vaimojen, äitien ja perheen asemaa”. Nollin mukaan Luther siirsi uskonnollisen elämän keskeisen pisteen katolisesta kirkosta immateriaalisesti luterilaiseen yhteisöön ja perheeseen.³³ Pohjoismaista verrattain varhaista tasa-arvokehitystä kuvaa Suomen vuoden 1906 äänioikeuden antamista naisille, jota pohjoismaista seurasivat Norja 1913, Tanska 1915 ja Ruotsi 1921.³⁴ Nelson kiinnittää huomionsa siihen, että nämä tapahtuivat paljon ennen sekularisaation alkua ja olivat siksi merkittävä osoitus luterilaisuuden vahvasta vaikutuksesta Pohjoismaissa. Nelson kiinnittää huomionsa vielä siihen, että isot eurooppalaiset katoliset valtiot antoivat naisille äänioikeuden verrattain myöhään, Espanja 1931, Ranska 1944 ja Italia 1946.

---

³⁰ Nelson 2017, kuten Timothy F. Dull ja Derek R. Nelson 2015 *Resilient Reformer* 148

³¹ Nelson 2017, kuten Peter Schjeldahl 2016, *Knock on Wood* s.93

³² Marty 2006, s.118

³³ Nelson 2017, kuten Mark Noll 2011 s.18 - 19

³⁴ Nelson 2017, s.137

3.6. Pohjoismainen tutkimus

Miksi uskonnon vaikutusta ei ole aiemmassa pohjoismaisessa tutkimuksessa otettu huomioon? Nelson nostaa esiin kaksi julkaisua: Norjalaisten Nanna Kildalin ja Stein Kuhnlen *Normative Foundations of the Welfare State: The Nordic Experience* ja myös norjalaisten politiikan tutkijoiden Nik Brandalin, Oivind Bratbergin ja Dag Einar Thorsenin *The Nordic Model of Social Democracy*. Kildalin ja Kuhnlen mukaan aiempaakaan hyvinvointivaltion kehittymisen tutkimusta ei ollut riittävästi liitetty kansalliseen arvopohjaan, vaan tämä otettiin huomioon vain oletuksena. Arvot oli otettu mukaan annettuina tekijöinä eikä niiden syntyä ja kehitystä ollut avattu tai tutkittu.³⁵ Nelson kirjoittaa: ”Joitakin antropologeja, psykologeja ja muutamaa sosiologia lukuun ottamatta yhteiskuntatieteilijöiltä puuttuu tyypillisesti kokemusta yhteiskunnan arvojen muodostumisen, muuttamisen ja ylläpidon tutkimuksesta. Kun he esittävät arvokysymyksiä, he tyypillisesti pyrkivät tunnistamaan ’annettujen’ arvojen sisällön ja korreloimaan olemassa olevat arvot tilastollisesti tiettyjen sosioekonomisten tulosten kanssa.” Vastaavasti Brandal et al. tutkimus edustaa toista Nelsonin mainitsemaa sokeaa pistettä pohjoismaisesta yhteiskuntatieteilijöiden tavasta olla ottamatta uskontoa huomioon tutkimustensa selvitettävänä tekijänä. Heidän tutkimuksessaan uskonto mainitaan vain lyhyesti, mutta Nelsonin mukaan tämä vain vahvistaa hänen käsitystään siitä, että näkymättömänä pysyttelevä luterilaisuuden rooli on liian ilmeinen taustaoletus sosiaalidemokratian kehityksen kannalta. Kenties tutkijat jättävät uskonnon vaikutuksen siksi, että sosiaalidemokratia voidaan nähdä omana uskomusjärjestelmänään, jossa sosiaalidemokratian alkuhistoriassa 1900-luvun vaihteen sosialismiin liittyi sosialistinen utopia, sosialistien vaihtoehtoinen näkymä taivaasta ja työläisten pelastuksesta. Brandal et al. esittävät, että sekä kapitalismi että sosialismi lupaavat edistystä ja täyttymystä taloudellisesti arvioituna. Pohjoismainen sosiaalidemokratia oli heidän mukaansa yksi 1900-luvun ”taloudellisista uskonnoista”, jotka odottivat täyttymystään lähivuosina tai lähivuosikymmeninä. Kirjoittajat esittävät myös, ettei nykyisiin taloudellisiin uskomuksiin liity enää aiempaa utopistista henkeä.³⁶

Nelson esittää, että työllä on keskeinen rooli pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvoissa. Velvollisuus osallistua yhteisen hyvän tuottamiseen toteutuu oman työn tekemisen kautta. Jokaisella, joka kynnelle kykenee, on velvollisuus tehdä oma osansa – niin että muillekin liikenee työn tuloksesta pieni osa. Hallinnon toteuttama verotus hoitaa tämän nykyään, aiemmin kirkko ja seurakunnat toteuttivat köyhien, orpojen ja sairaiden auttamisen.

³⁵ Nelson 2017, s. 268-270, kuten Kildal ja Kuhnle 2005

³⁶ Nelson 2017 271–272, kuten Brandal et al. 2013

3.7. Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue

Nelsonin analyysi kuvaa Suomea 2010-luvun loppupuolella. Koska Suomessa SDP:lla on ollut keskeinen osa yhteiskunnan kehitystä ohjaavia lakeja säädettäessä, tutustuin myös Suomen Sosiaalidemokraattisen puolueen puolueohjelmaan. Mitä sellaista itse Suomen Sosiaalidemokraattisen Puolueen ohjelmajulistuksesta voidaan löytää, jolla olisi Nelsonin tarkoittama yhteys luterilaisiin arvoihin?

Suomen Sosiaalidemokraattisen Puolueen ohjelmajulistuksessa vuodelta 1952 puolue vahvistaa näkemyksensä ihmisten väliseen tasa-arvoon, työn merkitykseen ja heikoimpien auttamiseen: ”Suomen Sosialidemokraattinen Puolue pyrkii taloudellisten ja sosiaalisten uudistusten sekä talousjärjestelmän muuttamisen avulla yhteiskunnan kaikkien jäsenten samanarvoisuuteen niin, ettei syntyperä tai rikkaus eikä niiden avulla saavutettu valta, vaan henkilökohtainen kyky, taito ja siveellinen kunto ovat niin naisen kuin miehenkin yhteiskunnallisen aseman perustana. Siksi kaikille on taattava oikeus työn ja ammatin valintaan henkilökohtaisten edellytysten ja yhteiskunnan tarpeiden puitteissa. Siksi jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle on turvattava oikeus työnsaantiin ja työn tulosten perusteella oikeudenmukaisesti määräytyviin ansioihin. Siksi yhteiskunnan on huolehdittava siitä, että jokainen voi työllään hankkia itselleen ja perheelleen riittävän, yhteiskunnan tuotantotasoa vastaavan toimeentulon, mikä on turvattava myös sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden päivien varalta. Muitakin sosiaalisia uudistuksia toteuttamalla on luotava entistä enemmän edellytyksiä terveelle ja onnelliselle elämälle.”

Ohjelmajulistus ottaa kantaa kolmeen keskeiseen luterilaiseen arvoon. On huomattava, että julistus on tehty vuonna 1952, jolloin yhteiskunta on ollut voimakkaassa sodan jälkeisessä työteliäessä ja taloudellisesti vaativassa tilanteessa. Yhteiskuntaa on rakennettu SDP:n ohjelmajulistuksen mukaisilla opeilla yhdessä toisen sosialistisen puolueen SKDL:n ja maanviljelijöiden Maalaisliiton (myöh. Keskusta) kanssa. Tutkimalla ohjelmajulistusta Nelsonin väitteet mielessään, on yhteys luterilaisiin arvoihin varsin helppoa nähdä.

3.8. Nelsonia kritisoivat äänät

Nelsonin on ollut helppo löytää omaa pohdintaansa tukevia ja väitteitään todistavia tutkimuksia luotettavista lähteistä. Aiemmista pohjoismaisista tutkimuksista hän on löytänyt tukea myös Pohjoismaita koskeville väitteilleen. Hänen esittämänsä väitteet ovat toisaalta tieteiden välisiä, kuten aiemmin on todettu. Sen takia on mahdollista, ettei niihin ole ollut helppoa tarttua. Nelsonin väitteet eivät ole vielä näyttäneet saavuttaneen ProFinin 2017-

verkostoa lukuun ottamatta laajempaa huomiota tiedeyhteisössä. Suomalaisessa kontekstissa löytyy kuitenkin Tampereen Yliopiston suomalaisen yhteiskunnan historian professori Pirjo Markkolan kirjoittama kirja-arvostelu.³⁷ Markkola on itse tutkinut suomalaisen yhteiskunnan historiaa yhteisöjen ja identiteetin rakentumisen kannalta ja mm. suomalaisten työläisnaisten asemaa 1900-luvun alkupuolella, varhaisen teollistumisen ajalla Suomessa. Kirjan arvostelussa Markkola kiinnittää huomiota muutamaan seikkaan. Hän pohtii kriittisesti, ettei Nelson hänen mielestään karta yleistyksiä. Toisaalta hän ymmärtää, että Nelsonin tausta taloustieteilijänä ohjaa häntä juuri etsimään laajempia yhteyksiä. Markkola ilahtuu Nelsonin huomioista, jotka koskevat kalvinismin ja luterilaisuuden välistä suhdetta talousasioita eri tavoilla selittävinä yhteiskunnallisina pohjavireinä.

Markkola tukee Nelsonin ajatusta siitä, että Pohjois-Amerikkaan levinnyt kalvinismi on todella selittävä tekijä ihmisten amerikkalaista unelmaa tavoittelevasta eetoksesta, jossa taloudellinen yritteliäisyys ja menestyminen johtavat sekä maanpäälliseen että kuoleman jälkeiseen menestymiseen. Markkola kritisoi erityisesti sitä, että Nelson pitää taustaoletuksena kaikkien Pohjoismaiden olleen sosiaalidemokraattien hallitsemia. Tämä pitää valtaosin paikkansa Norjan ja erityisesti Ruotsin kohdalla, mutta esimerkiksi Suomessa ei ole ollut kuin 1910-luvulla hetken aikaa sosiaalidemokraattien enemmistö Eduskunnassa. Markkola arvelee, että pohjoismainen hyvinvointivaltio ei ole syntynyt pelkästään sosiaalidemokraattisten vaikutteiden varassa, vaan myös muut poliittiset voimat ovat myötävaikuttaneet hyvinvointivaltion syntyyn. Hän toteaa omana arvionaan, että esimerkiksi suomalaisen hyvinvointivaltion syntyyn ovat vaikuttaneet sosiaalidemokraattien (SDP) lisäksi myös kommunistit (SKDL) ja lähinnä maanviljelijöiden asioita ajava Maalaisliitto vuoteen 1965. Se on jatkanut vuoteen 1988 nimellä Keskustapuolue sen jälkeen Keskusta.

Tarkastelin Markkolan arvion perusteella Suomen poliittisia voimasuhteita hyvinvointivaltion synnyn aikaan, silloin kun mm. Kansanhuolto, oikeus äitiyslomaan ja peruskoulu ovat demokraattisen kehityksen aikoihin saaneet alkunsa 1950–70-luvuilla. Markkola osuu mielestäni oikeaan, nuo kolme puoluetta edustivat valtaosan tuota ajanjaksoa yli kahta kolmasosaa eduskunnan paikoista. Markkola huomauttaa artikkelissaan, että sosiaalidemokratian luonnehtiminen sekulaarina uskontona saattaa lukijan pohtimaan, mikä lopulta on uskonnon ja muiden poliittisen ideologian ero, ja mitkä muut ideologiat voitaisiin

---

³⁷ Pirjo Markkola, *Lutheranism and the Nordic Spirit of Social Democracy: A Different Protestant Ethic*. By Robert H. Nelson, *Journal of Church and State*, Volume 60, Issue 2, Spring 2018, Pages 336–338, <https://doi.org/10.1093/jcs/csy023>

nähdä uskonnon tavoin? Markkola päättää tämän pohdinnan toteamalla, ettei kysymys kuitenkaan välttämättä ole ajankohtainen.

4. Luterilaisuuden yhteiskunnalliset ulottuvuudet

Nelson on toiminut luterilaisuuden ja sen suomalaiseen yhteiskuntaan jättämien jälkien akateemisen keskustelun aktivoijana Suomessa. Kaius Sinnemäki ja Anneli Portman saivat idean lähteä tutkimaan tarkemmin luterilaisuuden jälkiä huomattaessaan, että vuonna 2017 reformaatiosta on kulunut 500 vuotta ja samana vuonna Suomi täyttää 100 vuotta. Robert H. Nelson liittyi itse ryhmään alkuvaiheessa ja neljäs toimituskunnan jäsen Jouni Tilli vähän myöhemmin. Teos *On the Legacy of Lutheranism in Finland* on syntynyt Protestant Roots of Finnish National Identities (ProFini2017) verkoston yhteistyönä. Teos on tehty ja julkaistut kirjoitettu pääosin vuosien 2014–2017 aikana ja sillä on osaltaan juhlistettu Suomen 100-vuotista itsenäisyyttä. Teoksen syntyyn ovat myötävaikuttaneet professorit Henrik Meinander, Pirjo Markkola ja Risto Saarinen. Aiheen ympärillä on ollut aktiivinen akateeminen verkosto, joka kokoontui työn aikana useisiin seminaareihin teoksen teemojen käsittelemiseksi. Mukana on ollut noin 40 tutkijaa Helsingin, Jyväskylän, Lapin, Tampereen, Turun ja Itä-Suomen yliopistoista sekä taideyliopistosta.

Nelson on itse ollut osa teoksen toimituskuntaa, ja hän on kirjoittanut siihen artikkelin pohjoismaisten naisten tasa-arvokehityksestä. Kuten aiemmin on todettu, Nelsonin kuolema ajoittui valitettavasti samaan aikaan, kun teoksen artikkelit oli saatu valmiiksi.

Kaius Sinnemäen, Anneli Portmanin, Robert H. Nelsonin ja Jouni Tillin toimittamassa teoksessa *On the Legacy of Lutheranism in Finland* vastataan neljään tutkimuskysymyksen².

1. Millä tavoin luterilaisuuden vaikutukset näkyvät suomalaisessa yhteiskunnassa nykyään?
2. Minkälaisia yhteiskunnallisia ja sosiaalipoliittisia vaikutuksia luterilaisuudessa on ollut – ja kenties on vieläkin?
3. Mitkä ovat ne tärkeimmät mekanismit, sosiaaliset tekijät ja yksilöt, joiden kautta tai joiden avulla luterilaiset arvot ovat ottaneet uusia sekulaareja muotoja modernissa suomalaisessa yhteiskunnassa.
4. Millä tavoin ja missä määrin luterilaisuus ja kansallinen identiteetti ovat nivoutuneet yhteen, ottaen erityisesti huomioon, että kansallisen identiteetin konseptia täytyy uudelleen analysoida pluralistisessa yhteiskunnassa.

Teos koostuu viidestätoista artikkelista ja jakautuu neljään kokonaisuuteen.

1. Suomen kansallisen identiteetin rakentuminen
2. Suomalaisen koululaitoksen luterilaiset juuret

3. Luterilaisuuden vaikutukset yhteiskunnallisissa käytänteissä
4. Luterilaisen kirkon valmiudet kohdata viimeaikaisia laajoja muutoksia suomalaisessa yhteiskunnassa.

Tässä tutkielmassa otan kantaa näistä aiheista vain muutamaani, mielestäni relevantteihin tutkijoiden puheenvuoroihin, jotka tuovat omaan tutkimuskysymykseeni lisävalaistusta.

4.1. Lutherin kontekstuaalisuus ja luostarikokemukset Hagmanin mukaan

Suomalainen teologi Patrik Hagman pohtii omassa artikkelissaan³⁸ ovatko nykyiset arvomme erityisesti luterilaisia vai yleiskristillisiä. Hän vastaa osaltaan kriittisesti kommentaarikirjan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen. Hänen mukaansa 1500-luvulta nykypäivään vedettävä linja luterilaisuudesta sisältää hyvin pitkän ajanjakson, jolloin luterilaisuuden merkitys on vaihdellut Suomessa ja Ruotsissa. Hän esittää, että Lutherin ja luterilaisuuden merkitystä pohjoismaisessa teologiassa on alettu korostamaan vasta 1800-luvun loppupuolen akateemisessa tutkimuksessa ja 1900- ja 2000-lukujen aikana. Katolisuuden protestina ja korjausehdotuksena liikkeelle lähtenyt luterilaisuus ei sisältänyt varsinaisia Lutherin itse sääntökokoelmaksi tarkoitettuja tai uuden uskonnon haaran perustamiseksi tarkoitettuja kirjoituksia. Hagman nostaa esiin ruotsalaisen varhaisen ja merkittävän Luther-tutkijan Einar Billingin ajatuksia. Billingin teoksessa *Luther's lära om staten*³⁹ on Hagmanin mukaan hämmästyttävän tuoreita, nykyaikaan sopivia ajatuksia. Billing arvioi teoksessaan Lutherin systemaattisen teologian taitoja ja esittää, että Lutherilla oli itsellään taipumusta esittää samasta asiasta eri konteksteissä erilaisia arvioita. Hänellä ei siis ollut yksituumaisia, säännöiksi esitettäviä ajatuksia erilaisista kristillisyyteen liittyvistä teemoista, vaan hän saattoi muuttaa mieltään paljonkin tilanteen mukaan. Billing arvioi myös, että Lutherin tyyliin kuului liioittelu ja provosointi tuon ajan keskustelukulttuurin mukaisesti.

Hagmanin mukaan Billingillä jäi Lutherin systemaattisuuden puutteen ja ”usko yksin”-pelastuskäsityksen väliin paradoksi. Toisaalta Lutherilla Billingin mukaan oli selkeä ydin sanomassaan, toisaalta Hagman vastaavasti arvelee, että myöhemmät Lutheria tutkineet olivat

---

³⁸ Hagman, Patrik (2019). What is This Thing Called Lutheranism Anyway? A Critical Perspective on the Construction of Lutheran Christianity in Sweden and Finland. Kaius Sinnemäki, Anneli Portman, Jouni Tilli and Robert H. Nelson (toim.), On the Legacy of Lutheranism in Finland: Societal Perspectives. Norderstedt, Germany SKS / BoD 2019, 69

³⁹ Hagman, Patrik (2019). What is This Thing Called Lutheranism Anyway? A Critical Perspective on the Construction of Lutheran Christianity in Sweden and Finland. Kaius Sinnemäki, Anneli Portman, Jouni Tilli and Robert H. Nelson (toim.), On the Legacy of Lutheranism in Finland: Societal Perspectives. Norderstedt, Germany SKS / BoD 2019, 72

jättäneet tämän kaksijakoisuuden huomioimatta. Hagman tarkastelee Billingin teoksen taustoja myös tuon ajan kontekstissa. Hänen mukaansa Billingillä oli kaksi rintamaa, joita vastaan hän teoksellaan opponoi⁴⁰. Ruotsissa oli 1800-1900-luvun taitteessa meneillään voimakas työväenliikkeen eetos, jossa uskonnolla ei ollut sijaa. Kysymys oli sosialismista, jossa Karl Marxin tunnetun ajatuksen mukaan uskonto oli oopiumia kansalle. Toinen Billingin teoksen ilmestymisen aikainen rintama olivat voimistuvat uskonnolliset suuntaukset, metodismi ja baptismi. Billingin mukaan oli myös otettava huomioon Lutherin itsensä asettuneen aikanaan suurinta auktoriteettia, katolista kirkkoa vastaan. Ja 1900-luvulle tultaessa luterilaisuus vastaavasti näyttäytyi normina, josta jo haluttiin lähteä kohti omia polkuja, olivat ne sitten sosialismia tai uusia uskonnon suuntauksia.

Hagmanin omat tutkimukset ovat keskittyneet askeesin harjoittamiseen ja varhaisen askeesin harjoittajien hakeutumiseen omiin oloihinsa, perustettaviin luostareihin. Lutherin suhtautuminen luostarilaitokseen oli torjuva, Hagman esittää, että kaikkina aikoina erilaisiin kristinuskon käytänteisiin on esitetty kritiikkiä ja Lutherin kritiikki ei hänen mukaansa ollut kohdistettua erityisesti katolisen kirkon alaisuudessa toimiviin luostareihin. Hagman esittää, että Luther vastusti erityisesti kahtiajakoa tavallisen kansan ja uskonnollisen eliitin välillä. Luostareissa harjoitettava hengellisyys oli omiaan edistämään tätä kahtiajakautumista. Lutherin tunnettu ajatus omalla kielellä luettavasta Raamatusta on mahdollisesti noussut samasta pohjasta. Luostarilaitoksesta Hagman vielä erikseen toteaa, että luterilaistuneilla alueilla myös Pohjoismaissa, luostaritoiminta väheni luterilaistumisen myötä⁴¹.

Luostarilaitokseen kohdistuva huomio on yksi osoitus siitä, että luterilaisuuteen osoitetaan erityisesti kuuluvaksi jotain, johon Luther on 1500-luvun kontekstissa ottanut kantaa. Tuon ajan luostarit poikkesivat paljon toisistaan, ja Luther mahdollisesti on esittänyt oman kritiikkinsä omiin havaintoihinsa perustuen, ei akateemisesti tutkittuun tietoon perustuen. Kun tästä Lutherin mielipiteestä on myöhemmin muodostunut kirkollinen linjanveto, on perusteltua kysyä, minkälaisia linjanvetoja Lutherin ajan jälkeen on tehty hänen muista ajan ja paikan kontekstiin liittyvistä 1500-luvun kirjoituksistaan. Valistuksen aika osuu

---

⁴⁰ Hagman, Patrik (2019). What is This Thing Called Lutheranism Anyway? A Critical Perspective on the Construction of Lutheran Christianity in Sweden and Finland. Kaius Sinnemäki, Anneli Portman, Jouni Tilli and Robert H. Nelson (toim.), On the Legacy of Lutheranism in Finland: Societal Perspectives. Norderstedt, Germany SKS / BoD 2019, 73

⁴¹ Hagman, Patrik (2019). What is This Thing Called Lutheranism Anyway? A Critical Perspective on the Construction of Lutheran Christianity in Sweden and Finland. Kaius Sinnemäki, Anneli Portman, Jouni Tilli and Robert H. Nelson (toim.), On the Legacy of Lutheranism in Finland: Societal Perspectives. Norderstedt, Germany SKS / BoD 2019, 75

myös Hagmanin esittämälle pitkälle luterilaisuuden ajanjaksolle ja siihen yleisesti kuulunut uskontojen kyseenalaistaminen on voinut myös vaikuttaa Lutherin henkisen perinnön säilymiseen. Samankaltaisen näkökulman Hagmanin ajatuksiin esittää yhdysvaltalainen uskonnon tutkija Martin Marty. Kirjoittamassaan Luther-elämäkerrassa⁴² hän esittää Lutherin oman luostarikokemuksen augustinolais-eremiittien veljeskunnan luostarissa Erfurtissa olleen Lutherille kahtalainen kokemus. Luther nautti mahdollisuudesta keskittyä opintoihinsa ja veljeskunnassa arvostettiin oppineisuutta ja sivistystä. Luostarin yksitoikkoiset rutiinit ja kova kuri herättivät Lutherissa kuitenkin ajatuksen siitä, etteivät luostariin tulijat välttämättä löytäneet kurin keskeltä sellaista, mitä he olivat kaivanneet ja etsineet. Luther vihittiin luostarissa papiksi kahden vuoden opintojen jälkeen ja hän kirjoitti Martyn mukaan myöhemmin luostarien asemasta kriittisesti.

4.2. Hyväntekeväisyys luterilaisittain Grönlundin mukaan

Kaupunkiteologian professori, teologian tohtori Henrietta Grönlund käsittelee omassa artikkelissaan *Between Lutheran Legacy and Economy as Religion: The Contested roles of Philanthropy in Finland Today*⁴³ suomalaisen hyväntekeväisyyden tilannetta ja siihen vaikuttaneita yhteiskunnallisia kehityskulkuja. Artikkelin on vuodelta 2019 ja siitä on luettavissa vuoden 2008 talouslaman jälkeisen ajan muutokset sosiaaliturvan ja hyväntekeväisyyden rakenteissa.

Suomalaisella sosiaaliturvalla on vahvat kirkolliset juuret. Kirkon ja valtion kiinteä liitto ja kirkon rooli heikompien auttamisessa on ollut vahva 1900-luvun puoleenväliin saakka. Kirkon auttamistehtävät ovat vähitellen siirtyneet yhteiskunnan hoidettaviksi, mutta edelleen myös evankelisluterilainen kirkko tekee tarmokkaasti ja varsin näkymättömästi diakoniatyötä. Grönlund huomauttaa, että sosiaaliturvan ja hyväntekeväisyyden kohteet ovat monesti samoja ja myös käsitteet kietoutuvat toisiinsa. Hyväntekeväisyyden termiin liittyy erilainen arvolutaus kuin sosiaaliturvaan ja kuitenkin näiden termien alle sisältyy saman sisältöisiä toimintoja. Tukea tarvitsevat he, jotka eivät omin voimin pysty auttamaan itseään.

Grönlund huomauttaa, että pohjoismaisen hyvinvointivaltiomme rakenteet ovat olleet vuoden 2008 jälkeen suuressa muutoksessa talouslaman seurauksien ja julkisen vallan kestävyysvajeen takia. Oma arvioni on, että myös artikkelin kirjoittamisen jälkeen kehityskulku Suomessa on jatkunut samansuuntaisena. Grönlund jaottelee

---

⁴² Marty, Martin 2006, Martti Luther s.25 (Suomentanut Sari-Anne Ahvonen)

⁴³ Grönlund, Henrietta (2019) *Between Lutheran Legacy and Economy as Religion: The Contested Roles of Philanthropy in Finland Today*. Sinnemäki et al. (toim.) 2019, 241

hyväntekeväisyyden toimijat kolmeen osaan. Julkinen valta, yksityinen sektori ja kolmas sektori hoitavat edelleen osittain samoja ongelmia päällekkäin ja ristikkäin. Käytännössä sama perhe voi saada toimeentulo- ja asumistukea julkiselta sektorilta, hakea avustusta joululahjoihin Joulupuu-keräyksestä ja diakonia-apua seurakunnasta.

Avun antaminen, sen hakeminen ja saamisen mahdollisuus on pohjoismaisen hyvinvointivaltion perustavia periaatteita. Grönlund löytää yhteyden pohjoismaisesta mallista, jossa valtio ja kirkko ovat käytännössä olleet lähellä toisiaan, ja nykyajan sekularisaatiosta huolimatta yhteys on säilynyt vahvana. Grönlund huomauttaa, että pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden perustaa tutkittaessa pääpaino on ollut taloudellisessa tutkimuksessa ja yhteiskuntatieteiden luokkateorioissa. Sellaista tutkimusta, jossa käsiteltäisiin uskonnon vaikutusta pohjoismaisen yhteiskuntarakenteiden syntyyn, kaivattaisiin lisää.⁴⁴

Grönlund kuvaa Suomen vuoden 2019 tilannetta muuttuneeksi. Hän toteaa, että sekä Suomessa että muualla Euroopassa yksityisten yritysten, perheiden ja voittoa tavoittelemattoman sektorin rooli on hyväntekeväisyydessä ja sosiaaliturvassa on lisääntynyt⁴⁵. Tämä on jättänyt yksilöille entistä suuremman vastuun itsensä ja perheittensä hyvinvoinnista. Uudenlaisessa hyvinvointimallissa julkisen sektorin tuesta on leikattu ja palveluja on ulkoistettu. Verovaroin toteutetun sosiaaliturvan rinnalle on kasvanut yksityisten palveluntuottajien verkosto, jolle on ulkoistettu erilaisia sosiaali- ja terveystaloudellisia palveluja. Myös Suomessa tuottavuus ja kilpailukyky ovat nousseet yhä keskeisimmiksi käsitteiksi poliittisessa päätöksenteossa. Nämä termit ovat Grönlundin mukaan tulleet poliittiseen päätöksentekoon markkinataloudesta.

Grönlund näkee, että uusi poliittinen kieli, jossa keskitytään taloudellisen hyödyn tuottamiseen ja kilpailukykyyn, eroaa huomattavasti aiemmasta tavasta puhua sosiaaliturvasta. Uusi keskittyminen markkinatalouden periaatteisiin poikkeaa implisiittisestä periaatteesta, jonka mukaan rakkaus on motivaatio, universaalinen hyvinvointivaltion ylläpitäminen on tavoite ja talous on keino. Grönlundin mukaan asia on päinvastoin. Taloudesta on tullut itsetarkoitus, kuin keino saavuttaa päämäärä. Sen logiikka on tunkeutunut julkiselle sektorille ja se on korvannut aikaisemman solidaarisuuden ja tasa-arvon ideologian. Se puolestaan on juurtunut luterilaista ymmärrystä lähimmäisenrakkaudesta ja rakkauden kaksoiskäskystä.

---

⁴⁴ Grönlund, Henrietta (2019) *Between Lutheran Legacy and Economy as Religion: The Contested Roles of Philanthropy in Finland Today*. Sinnemäki et al. (toim.) 2019, 241

⁴⁵ Grönlund, Henrietta (2019) *Between Lutheran Legacy and Economy as Religion: The Contested Roles of Philanthropy in Finland Today*. Sinnemäki et al. (toim.) 2019, 246

Grönlund arvioi edelleen, että taloudellisen kehityksen korostamista voi analysoida esimerkiksi omana maallisena tai implisiittisenä uskontonaan. Sitä voidaan arvioida sen omilla uskon elementeillä. Niitä ovat käsitys siitä, että maailma kehittyy taloudellisen edistyksen kautta ja taloussuunnittelu ohjaa toimia, jotka lisäävät tätä kehitystä. Tässä mielessä taloudellinen kehitys haastaa uskontona luterilaisen uskonnon ja sen maallistuneen muodon, pohjoismaisen hyvinvointivaltion mallin. Yksityisten yritysten roolin kasvaminen on jatkunut myös Grönlundin pohdintojen jälkeen vuodesta 2017 eteenpäin. Osansa on viime vuosien isojen pandemioiden ja sotien aiheuttama taloudellinen epävarmuus maailmassa ja sen heijastuminen Suomen valtion talouteen.⁴⁶

Grönlundin artikkelista voi lukea samaan aikaan perusteluja Nelsonin väitteille ja kritiikkiä nykyisille sosiaaliturvan ja hyväntekeväisyyden rakenteisiin tehdyille muutoksille. Hän näkee suuren epäsuhteen luterilaisen toisten auttamisen, ihmisten tasa-arvoisen kohtelun ja kilpailuyhteiskunnan kovenevien vaatimusten suhteen. Arvelen, että politiikan kentällä hänen ajatuksensa ovat erinomaisen relevantteja. Esimerkiksi polarisaatio, sosiaalipalveluiden yksityistäminen, asenteiden muuttuminen kovemmiksi ja itsekkäämmiksi ja muut nykyajan ilmiöt ovat viemässä tilaa luterilaisuuden ja sosiaalidemokratian yhteiskunnallisesti humaaneimmilta opeilta.

4.3. Kaappiluterilainen kansa – tutkijoiden vapaa puheenvuoro

Nelsonin kuoleman jälkeen ilmestyi teos Kaappiluterilainen kansa. Siinä olevan Nelsonin oman artikkelin lisäksi kirjoittivat suomalaiset tutkijat omat artikkelinsa luterilaisuuden vaikutuksista sekularisoituneessa yhteiskunnassa. Teosta voi pitää päätepiirteenä Nelsonin siihenastiselle kirjalliselle tuotannolle ja samalla voi tarkastella sitä kehityskulkua, joka alkoi Nelsonin 1990-luvulla tekemistä havainnoista ympäristöliikkeen uskonnon tapaisesta olemuksesta ja päättyi Suomen ja muiden Pohjoismaiden, kansainvälisesti tunnustettujen hyvinvointivaltioiden analysointiin.

Teoksen esipuheessa Helsingin yliopiston sosiaalipsykologi, emeritusprofessori Klaus Helkama toteaa; ”Käsillä olevan kirjan luvut paljastavat usean tieteenalan voimin luterilaisuuden salaisia vaikutuksia paitsi nykyään joissain paikoissa muodista poistuneeseen liberaaliin demokratiaan, myös moniin muihin yhteiskunnan ilmiöihin, kuten kieleen ja

---

⁴⁶ Grönlund, Henrietta (2019) Between Lutheran Legacy and Economy as Religion: The Contested Roles of Philanthropy in Finland Today. Sinnemäki et al. (toim) 2019, 247-248

identiteettimme eri puoliin. Loppupäätelmänä voi sanoa, että muut kirjoittajat jakavat Nelsonin peruspäätelmät ainakin joiltain osin.”⁴⁷

Kirjan johdannossa Huttunen, Portman ja Sinnemäki kertovat perusteita kirjan nimelle. Suomen tärkeimmät arvot ovat demokratia, tasa-arvo ja ihmisoikeudet. Sekä pohjoismaiset yhteiskuntatieteilijät että historioitsijat jakavat ajatuksen, jossa uskonnollisella perustalla, luterilaisuudella on keskeinen osa pohjoismaisen arvoperustan muodostumisessa. Nykyinen suomalainen arvoperusta ja aika ovat niin sekularisoituneita, että on vaikea miettiä, onko Jumalalla siinä roolia. Suomalainen yhteiskunta elää kuitenkin todeksi vastavuoroisuuden, yhteisöllisyyden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden arvoja, jotka tulevat suoraan Raamatusta, Uuden Testamentin evankeliumeista. Nykyihmisen voi silti olla vaikea tunnistaa, mistä nykyiset arvot ovat meille tulleet. Näin kirjoittajat ajattelevat, että luterilaisuus saattaa pysytellä suomalaisille tiedostamattomana kaapissa. Kaapissa oleminen voidaan kirjoittajien mukaan jakaa kahteen näkökulmaan. Se voi olla hävettävää tai se voi olla kaappiin unohtunutta. Häpeämisestä ei ole kysymys, vaan ennemmin siitä, että kaappiin ei ole tullut katsottua pitkään aikaan. Luterilaisuus on kirjoittajien mukaan kaapin perälle unohtunut vanha puku, joka on joskus mahtunut päälle ja jota on kyllästymiseen asti käytetty.

4.4. Sosiaalipsykologi Portman ja näkyville piiloon jäävät arvot

Kirjan ensimmäisessä artikkelissa sosiaalipsykologi Anneli Portman vertaa osuvasti luterilaisuuden ja yhteiskunnan suhdetta kissaan ja villakankaaseen nojatuoliin.⁴⁸ Kissa on luterilaisuus, ja vaikka kissaa ei enää olisi, ovat kissankarvat tarttuneet voimakkaasti sen köyttämään nojatuoliin. Vaatii harjaantunutta katsetta erottaa villakankaasta kissankarvoja, siellä ne kuitenkin ovat, yhteen kietoutuneina. Arvotutkijana Portman herättää lukijassa kysymyksiä elämän perusasioista. Mikä on tärkeää minulle, entä meille? Millainen on hyvä ihminen, mikä meitä loukkaa, minkälaisia asioita toivomme itsellemme tai muille. Pidämme arvojamme itsestänselvyyksinä ja kenties ajattelemme myös, että ne ovat yleismaailmallisia, yleisinhimillisiä. Omasta näkökulmasta käsin on vaikea nähdä omat ajatukset osana kotimaista kudelmaa, rakennetta tai juuri suomalaisen kulttuurin toimintamallia. Yhteiskunnallisesti hän pohtii kysymyksiä resurssien jakamisesta, käytännössä siis valtion tai kuntien roolista verottajana ja päättäjien vastuusta oikeudenmukaisesta ihmisten kohtelusta.

---

⁴⁷ Helkama, Klaus, Saatteeksi (2020). Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim) Kaappiluterilainen kansa. Helsinki, Käsité-Kirjat 2020. 15–19

⁴⁸ Portman, Anneli, Kaappilautoista kissankarvoihin (2020). Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim) Kaappiluterilainen kansa. Helsinki, Käsité-Kirjat 2020. 27–28

Kaikki eivät ole yhteiskunnallisesti tuottavia ja pohjoismaiseen hyvinvointietokseen kuuluu se, että kaikista huolehditaan.⁴⁹

Hänen mukaansa Pohjoismaat erottuvat omana saarekkeenaan, kun mallinnetaan teoreettisia käsityksiä erilaisista yhteiskuntamalleista. Koska Pohjoismaissa eletään demokratioissa, on myös mielipiteiden kirjo laajempi ja sananvapaus todella korkealla tasolla. Suomessa voi varsin vapaasti ilmaista myös poikkeavia poliittisia mielipiteitä. Portman arvioi, että Suomen erityispiirteet, vakaat arvopilarit ovat työnteko, koulutus, rehellisyys ja sisu eli periksiantamattomuus. Lista jatkuu: Hyvinvointivaltio. Tasa-arvo. Vallan alle nöyryminen. Yhteisen edun metsästyks. Konsensus. Vähään tyytyminen. Turvallisuus.⁵⁰ Portman kuvaa luterilaisuutta myös viruksena, joka on viidensadan vuoden ajan salakavalasti vaikuttanut Pohjoismaissa, että sen tuomaa merkitystä ja lähtökohtaa ole helppo tunnistaa. Se on yhtä aikaa itsestään selvä ja näkymättömissä, siis kaapissa.

Portman löytää piilossa olevasta luterilaisuudesta oivaltavan esimerkin. Nelosen tosi-TV-sarjassa Vain Elämää esiintyvät artistit viittaavat uskontoon niin sanoituksin, elein kuin ilmeinkin. Useammalla mukana olevalla artistilla on omassa kappaleissaan viittauksia uskonnollisiin seikkoihin, kuten rukoilemiseen, enkeleihin tai armoon. Tällä esimerkillä Portman pystyy uskottavasti osaltaan todistamaan alun kissankarvateorian. Muilla tosi-TV:n katsojilla kuin Portmanilla ei tule automaattisesti mieleen uskonnon ilmeinen vaikutus ohjelman esiintymisiin. Koska se on julkisesti esillä, jää se myös piiloon.⁵¹

Portman pohtii myös luterilaisuuden ja vaatimattomuuden yhteyttä. Lutherin kantavia ajatuksia oli, että ihminen ei kelpaa Jumalalle erilaisilla miellyttämisyriytyksillä. Jumala näkee Portmanin tulkinnan mukaan sellaisen läpi. Isottelu ja itsensä tärkeämmäksi tekeminen on myös muita ihmisiä kohtaan väärin. Vaatimattomuuden hyve ja arvostus tulevat Portmanin mukaan luterilaisuuden pitkään perintöön Suomessa itsensä Lutherin sanoista. Toisen selityksen tutkija antaa suomalaisen geopolitiittiseen asemaan liittyen. Kylmä ilmanala, pitkät talvet ja lyhyt kasvukausi ovat opettaneet vuosisatojen aikana suomalaisia tulemaan toimeen vähällä ja tekemään paljon töitä selvitäkseen hengissä ja jatkaakseen sukua karussa pohjolassa. Tällainen vaatimattomuuden korostus oli Portmanin mukaan pitkään

---

⁴⁹ Portman, Anneli, Kaappilautoista kissankarvoihin (2020). Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim) Kaappiluterilainen kansa. Helsinki, Käsité-Kirjat 2020. 26

⁵⁰ Portman, Anneli, Kaappilautoista kissankarvoihin (2020). Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim) Kaappiluterilainen kansa. Helsinki, Käsité-Kirjat 2020. 26

⁵¹ Portman, Anneli, Kaappilautoista kissankarvoihin (2020). Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim) Kaappiluterilainen kansa. Helsinki, Käsité-Kirjat 2020. 28–31

suomalaisuuden ydintä, oli sen lähde Lutherin opetus tai olosuhteiden mukanaan tuoma seuraus. Kenties se oli näiden kahden onnistunut yhdistelmä.

Vaikka 1800-luvulla Suomessa oli jo muitakin vaikuttavia aatesuuntauksia sosialismista kansallisaatteisiin, väittää Portman luterilaisuuden muodostuneen keskeiseksi mittariksi hyvän suomalaisen arvioinnissa. Hyvän ihmisen ja hyvän suomalaisen määritelmä oli uskonnosta kumpuava. Hyvän ihmisen tuli olla ahkera, rehellinen, vastuuntuntoinen, vakava ja luotettava. Nämä luonnehdinnat kuvastivat suomalaisen yhteiskunnan arvoja, jotka välittyvät Portmanin mukaan yhteisöjen ja instituutioiden kautta. Koulut, perheet, työpaikat ja muut yhteiskunnalliset kohtaamispaikat ovat niitä, joissa arvot välittyvät eteenpäin. Yhteiset hyvänä pidetyt asiat muodostavat sääntöjä, joita pyritään noudattamaan. Portman toteaa, että vaikka kirkon asema instituutiona on 1900-luvun kuluessa pienentynyt, ovat sen jättämät arvot ja uskomukset edelleen yhteiskuntamme kantavia perusarvoja. Portman pitää erikoisena sitä, että vaikka Suomessa käytiin ankara sisällissota 1918, ei kirkosta tullut erottavaa tekijää valkoisen ja punaisen Suomen välille. Portman esittää, että luterilaisuudella oli työväenliikkeen hyväksyntä kansaa yhdistävänä tekijänä.

Portman löytää hyvinvointivaltion alkurihmastoja jo 1500-luvun yhteisistä kassoista, joista vähävaraisille jaettiin avustuksia. Jo silloin oli ymmärrys siitä, etteivät kaikki voineet elättää itseään sairauksien ja muiden onnettomien itsestä johtumattomien syiden takia. Töihin kykenevät antoivat näihin kassoihin yhteisvastuun nimissä varoja. Oman edun tavoittelun sijaan hyvä luterilainen kristitty oli valmis antamaan omastaan ja tästä tuli osa reformaation kutsumusta. Portman ottaa esimerkiksi 1800-luvun suuret nälkävuodet, jolloin myös valtio, siis Suomen Suuriruhtinaskunta, kehotti kansalaisiaan anteliaisuuteen vedoten luterilaisiin hyveisiin. Portman esittää myös, että tästä luterilaisesta heikompien auttamisesta seurasi sarja nykyäänkin voimassa olevia käytäntöjä.⁵² Yhteisvastuukeräys, keräykset invalideille, köyhille sekä maailman hädässä oleville elävät Suomessa edelleen voimakkaina.

4.5. Suomalaiset – kuuliainen kansa Huttusen mukaan

Tohtori ja Helsingin Yliopiston Uuden testamentin eksegetiikan dosentti Niko Huttunen käsittelee suomalaisten ja esivallan perustavaa laatua olevaa pohjoismaista suhdetta artikkelissaan *Aika tulla kaapista: Luterilaisen yhteiskuntaetiikan arvonpalautus* teoksessa *Kaappiluterilainen kansa* (2020). Suomen asema luterilaisuuden alkuaikoina on ollut olla itäinen resurssi, paikka, josta on voitu ammentaa työvoimaa ja veroja kuninkaan käyttöön.

---

⁵² Portman, Anneli, *Kaappilautoista kissankarvoihin* (2020). Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim) *Kaappiluterilainen kansa*. Helsinki, Käsite-Kirjat 2020. 42

Vähitellen itsenäiseksi valtioksi kehittyvän Suomen valtion, sen hallinnon ja Jumalan suhdetta voi miettiä Huttusen mukaan useammalta kannalta. Luterilaisuudessa esivalta on nostettu jumalalliseen asemaan ja kirkko ja valtio muodostavat toisiaan tukevan parin, johon suomalaiset ovat voineet luottaa eri aikoina. Sekä osana Ruotsia että osana Venäjää maassamme on säilynyt kunnioitus esivallalle, vaikka valta on vaihtunut. Voi esittää, että suomalaiset ovat olleet hyviä, kuuliaisia alamaisia.

Venäjän vallan alla vv. 1809-1917 Suomessa säilyi oikeus harjoittaa omaa, luterilaista uskontoa. Uskonto oli vahvasti osa esivaltaa ja Huttunen siteeraa Snellmanin valtio-oppia vuodelta 1842⁵³. Snellmanin mukaan kansakunnan tärkein kansaa yhdistävä yhteiskunnallinen tekijä muodostuu sivistyksestä ja kansallistunteesta. Esivalta on hänen mukaansa suoraan Jumalasta johdettua ja tämä ajatus on vahvasti Hegeliläistä perua. Tässä tutkielmassa ei ole syytä sukeltaa sen syvemmälle valistuksen ajan filosofien ajatuksiin, mutta on tärkeää huomata Snellmanin ajatusten olevan suoraa kommentaaria luterilaisen Hegelin ajatuksille. Snellman sovitti Hegelin ajatuksia Suomeen. Suomen itsenäistymiseen vuonna 1917 Snellmanin ajatuksilla oli keskeinen rooli, hän oli herättämässä suomenkielisen sivistyksen ja kulttuurin merkitystä ja kansallistunne konkretisoitui lopulta Suomen itsenäistymiseen. Oleellista Huttusen mukaan on ymmärtää, että esivallan kunnioitus on kuulunut luterilaisuuteen. Ainoastaan esivallan määritelmä on vaihtunut hallitsijasta lailliseksi esivallaksi. Aiemmin siis hallitsijana on ollut kuningas tai keisari, ja jo Suomen suuriruhtinaskunnan aikana alettiin käyttää termiä laillinen esivalta. Vaikka lait säädettiinkin maan päällä, oli kunnioitus esivaltaa kohtaan edelleen jumalallista laatua.

4.6. Nelsonin oma yhteenveto

Nelson taustoittaa omaa historiaansa lyhyessä artikkelissaan Kaappiluterilaisessa kansassa. Hän kertoo tutkineensa talousteologiaa vuodesta 1991 saakka. Talousteologia terminä tuli tässä tutkimuksessa käsitteenä ensimmäistä kertaa vastaan. Nelson kertoo, että hänen käsityksensä uskonnosta on tavanomaista laajempi. Hänen mukaansa ero perinteisten ja sekulaarien uskontojen välillä ei ole kovin suuri. Sekulaareista ”uskonnoista” hän nostaa esille Karl Marxin opit ja esittää, että marxilaisuuden pelastustoivon täyttymyksenä on pian

---

⁵³ Huttunen, Niko, Aika tulla kaapista, luterilaisen yhteiskuntaetiikan arvopalaute (2020). Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim) Kaappiluterilainen kansa. Helsinki, Käsite-Kirjat 2020. 155-156

toteutuva maanpäällinen kommunistinen taivas. Kapitalismia vastaavasti on jo Walter Benjamin kutsunut uskonnoksi jo 1921.⁵⁴

Nelson esittää seuraavassa sitaatissa kymmenen tärkeintä esimerkkiä pohjoismaisen sosiaalidemokratian ja kristittyjen pohjoismaisen luterilaisuuden välisestä yhteydestä:

1. *Kristittyjen Jumalan lupaus maanpäällisestä taivaasta muuttui pohjoismaisessa sosiaalidemokratiassa lupaukseksi taloudellisen kehityksen tuomasta uudesta maanpäällisestä taivaasta, jonka ihmiset itse rakentavat poistamalla aineellisen puutteen.*
2. *Kristittyjen (ja luterilaisten) usko siihen, että ihmiset on luotu ”Jumalan kuvaksi” muuttui sosiaalidemokraattiseksi ideaksi siitä, että kaikki Pohjoismaiden kansalaiset ovat tasavertaisia keskenään.*
3. *Protestanttinen (ja luterilainen) käsitys uskovien yhteisestä pappeudesta muuttui sosiaalidemokraattisessa ajattelussa ideaksi Pohjoismaista kansankotina: Kaikkien kansalaisten tulee olla yhtä sitoutuneita ja osallistua yhtäläillä yhteisen hyvän luomiseen.*
4. *Luterilainen vaatimus siitä, että uskovien tulee seurata kutsumustaan Jumalan palveluksessa, muuttui sosiaalidemokraattisessa ajattelussa ideaksi siitä, että kaikkien tulee työskennellä ahkerasti pohjoismaisen yhteiskunnan hyväksi. Kansalaisten tulee palvella uutta yhteiskunnallisen kehityksen jumalaa, joka toisi pelastuksen maan päälle.*
5. *Luterilainen käsitys kutsumuksen menestyksekkäästä toteuttamisesta kultaista sääntöä noudattamalla (”Kaikki, minkä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää se heille”) muuttui sosiaalidemokratiassa solidaarisuuden periaatteeksi ja luottamuksen osoittamiseksi kanssaihmiisiin.*
6. *Luterilainen usko omantunnon vapauteen (jota Martti Lutherin sanoma ”tässä seison enkä muuta voi” symboloi) muuttui pohjoismaiseksi sitoutumiseksi sananvapauteen, kokoontumis- ja yhdistymisvapauteen sekä yksilön vapauteen noudattaen omatuntonsa ääntä.*
7. *Luterilainen vaatimus siitä, että kaikkien on pystyttävä lukemaan katekismusta ja Raamattua muuttui pohjoismaiseksi ideaksi laadukkaasta koulutuksesta kaikille.*

---

⁵⁴ Nelson, Robert H. (2019) Luterilaisesta valtionkirkosta sosiaalidemokraattiseen kirkkovaltioon. Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim) Kaappiluterilainen kansa. Helsinki, Käsité-Kirjat (2020) 137

8. *Monet kristinuskon (ja siten luterilaisuuden) käskyt kuten Matteuksen evankeliumin kehotus ”Jos tahdot olla täydellinen, niin mene ja myy kaikki, mitä sinulla on, ja anna rahat köyhille. Silloin sinulla on aarre taivaissa.” (Matteus 19:21), muuttuivat pohjoismaisessa sosiaalidemokratiassa ajatukseksi siitä, että yhteiskunta pitää huolen niistä, jotka eivät itse pysty pitämään huolta itsestään.*
9. *Kymmenen käskyä muuttui sosiaalidemokraattisessa ajattelussa vaatimukseksi siitä, että kaikkien tulee elää lakeja noudattaen.*
10. *Kristillinen (ja luterilainen) usko siihen, että kaikki ihmiset on luotu Jumalan kuvaksi, muuttui sosiaalidemokraattisessa ajattelussa sukupuolten tasa-arvoksi, joka on pisimmällä maailmassa Pohjoismaissa.*

Arvelen, että näihin Nelsonin teeseihin⁵⁵ konkretisoituvat hänen ajatuksensa luterilaisuuden ja pohjoismaisen sosiaalidemokratian välisestä suhteesta. Hänen huomionsa sosiaalidemokraattien ymmärryksestä oman aatteensa perusarvojen muodostumisesta ovat myös mielenkiintoisia. Aivan kuin sosiaalidemokraatit ja heitä tutkivat yhteiskuntatieteilijät eivät tunnista tai suorastaan haluaisi ymmärtää jatkumoa luterilaisten pohjoismaisten valtioiden ja sosiaalidemokraattisten hyvinvointivaltioiden rakenteiden välillä. Aivan lyhyen artikkelinsa loppuun Nelson ihmettelee tätä ristiriitaa. Kuten tutkielmani alussa arvelin, tarvitaan kenties kauempaa tuleva henkilö näkemään tarkasti lähelle.

Nelson ottaa kantaa myös siihen, että pohjoismaat ovat jo pitkälle sekularisoituneet. Sekularisaation ytimessä on Jumalaan uskomisen voimakas väheneminen. On huomattava, että tämä on eri asia kuin se, mihin arvoihin yhteiskuntamme nojaa. Jumalan olemassaolon arvoitus ei ratkaise suuntaan tai toiseen sitä, minkälaisen kansan keskellä Jumalaan yhä vähemmän uskotaan. Lutherin protestanttiset ajatukset ovat jääneet määrittämään suomalaisen yhteiskunnan keskeisiä arvoja riippumatta siitä, uskovatko suomalaiset Jumalaan. Suomalaisten uskonnollisuus on jatkuvassa murroksessa, mutta myös Jumalaan uskomattomat ateistit jakavat rehellisyyden, lakien noudattamisen, heikommista huolehtimisen ja tasa-arvon periaatteet omassa elämässään. Voi arvella, että Jumalan merkitys uskon objektina voi vähentyä, mutta Lutherin ajatukset ovat jääneet suomalaiseen kansalaisyhteiskuntaan.

---

⁵⁵ Nelson, Robert H. (2019) *Luterilaisesta valtionkirkosta sosiaalidemokraattiseen kirkkovaaltioon*. Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim.) *Kaappiluterilainen kansa*. Helsinki, Käsité-Kirjat (2020) 139-141

4.7. Pohdintaa: Suomalaiset erityispiirteet pohjoismaisena hyvinvointivaltiona

Tässä luvussa kerron omista tutkimuksen aikana mieleen nousseista asioista, joiden arvelen nousevan samoista luterilaisista lähteistä ja toimivan esimerkkeinä suomalaisen yhteiskunnan erityispiirteistä. Tässä keskityn lähinnä sodan jälkeisen ajan yhteiskunnalliseen kehitykseen. Ruotsi ei ollut mukana toisessa maailmansodassa ja sen kehitys oli jatkunut sodan aikanaikin taloudellisesti Suomea edellä olevana, teollistuvana maana. Suomessa elettiin voimakasta jälleenrakennuksen aikaa. Nostan esiin kolme asiaa, joissa luterilainen eetos mielestäni on näkynyt erityisesti Suomessa.

Ensimmäinen on naapuriapu ja sen agraari, vanhempi muoto, talkoot. Maaseudun töissä ei olla pärjätty yksin. Esimerkiksi viljan leikkuu ja puiminen kannatti tehdä kyläläisten yhteisvoimin. Isännät keskustelivat ja sopivat aikatauluista ja toimeen ryhdyttiin niin, että vuoron perään hoidettiin eri talojen viljankorjuutyöt. Samalla tavalla sotien jälkeen tartuttiin uusien asuntojen rakentamiseen. Suomeen nousi noin 200 000 rintamamiestaloa, joiden rakentamisessa talkooapu oli keskeinen voimavara. Naapurustossa oli erilaisia ammattihenkilöitä ja erilaisilla kyvyillä varustettuja talkoolaisia, joiden avulla talot nousivat yksi kerrallaan, yhdessä rakentaen.

Toinen merkittävästi suomalaisista arvoista kertova asia olivat sotakorvaukset, joita sotasyylliseksi määritelty Suomi joutui Neuvostoliitolle maksamaan. Ainoana maana maailmassa Suomi maksoi loppuun saakka sille määrätty ankarat sotakorvaukset, vaikka Suomessa ei yleisesti hyväksyttykään sitä käsitystä, että oltaisiin sotaan syyllisiä. Esivallan ja sopimusten kunnioitus on syvällä suomalaisten kunniantunnossa.

Kolmas asia on yhteisöllisyys. Suomalaiset ovat erityisesti valmiita osallistumaan hyvien asioiden ajamiseen erilaisten yhdistysten jäseninä. Osallistuminen on vapaaehtoista, monesti aikaa vievää ja sellaista, josta ei ole itselle suoraa taloudellista hyötyä. Osallistuminen tehdään sekä velvollisuudentunnosta että hyvästä sydäimestä. Vasta viime vuosina on tullut näkyviin itsekkyyden vastavoima, jossa ihminen punnitsee ensisijaisesti osallistumisesta itselle koituvaa konkreettista hyötyä. Edelleen Suomessa on valtavasti erilaisia yhdistyksiä, joissa edistetään jonkin ammattiryhmän, perinteen, harrastuksen tai liikunnan asioita. Kenties nämä kolme esimerkkiä valaisevat osaltaan sitä, mitä Robert H. Nelson on Pohjoismaisista luterilaisista arvoista löytänyt.

5. Johtopäätökset

5.1. Yhteenvedo tutkimuksesta

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin Robert H. Nelsonin ajatuksia suomalaisen hyvinvointivaltion suhteesta sen luterilaisiin juuriin. Tutkimuksessa tarkasteltiin kysymystä siitä, miten luterilaisuus näkyy edelleen sielläkin, missä sitä ei uskoisi näkevänsä. Nelsonin väitteet luterilaisuuden ja pohjoismaisten sosiaalidemokraattisten valtioiden keskinäisestä suhteesta vaikuttavat yhtä aikaa sekä hyvin yleismaailmallisilta että hyvin perustelluilta.

Protestanttisten ja katolisten maiden eroja luotaavassa julkaisussaan *Is Max Weber Newly Relevant* Nelson löytää taloustieteestä kattavasti perusteita työn etiikkaan ja tuottavuuteen liittyviin kysymyksiin. Hänen näkemystensä mukaan valtiontalouden ja valtauskonnon välillä on kiinnostavia yhteyksiä. Protestanttisissa maissa näyttäisi olevan katolisiin valtioihin verrattuna lyhyempi ja tehokkaampi työaika ja paremmin hoidettu valtiontalous. Myös demokratian toteutuminen, korkeampi yliopistotasoinen koulutustaso ja tulevaisuususkko, joka näkyy korkeampana lapsilukuna, ovat protestanttisten maiden menestystekijöitä. Asia, jota Nelson ei tässä yhteydessä erityisesti havainnoinut, on Suomen sijoittuminen kärkeen erilaisissa kansojen onnellisuutta mittaavissa barometreissa, joissa Suomi on nostettu maailman onnellisimmaksi kansakunnaksi.

Tutkimuksen pääasiallisesta lähteestä, Nelsonin teoksesta *Lutheranism and the Nordic Spirit of Social Democracy: A Different Protestant Ethic* on tässä tutkimuksessa nostettu esiin kuusi pääkohtaa. Nelson käsittelee ensin Lutherin opeista erityisesti tasa-arvoa, esivallan kunnioittamista ja muita yhteiskunnallisesti merkittäviä katolisesta kirkosta eroavia protestanttisia ajatuksia. Hän toteaa, että luterilaisuudella oli pohjoismaisessa yhteiskuntakehityksessä merkittävä rooli nimenomaan tiiviissä valtioyhteydessä. Valtion ja kirkon liitto oli merkittävä Ruotsi-Suomen keskiaikaisessa ja modernin ajan kehityksessä.

Nelson käsittelee Pohjoismaiden yhteistä historiaa kulttuurin ja talouden näkökulmasta ja siitä tehtyä aiempaa tutkimusta. Kenties hänen omien aiempien tutkimustensa antaman pohjan ansiosta hän löytää myös pohjoismaisia samalla tavalla ajattelevia tutkijoita, joiden näkemyksen mukaan kulttuuri ja talous vaikuttavat vahvasti toisiinsa, näin myös uskonto ja talous. Hänen mukaansa esimerkiksi suomalaisten osallistuminen sotiin myös isäntämaa Ruotsin puolesta on osoittanut harvinaista kuuliaisuutta esivallalle. Suomalaiset ovat Nelsonin mukaan olleet erinomaisia alamaisia Ruotsin kuninkaille.

Kolmantena kohtana Nelson käsittelee luterilaista etiikkaa Lutherin pelastusopin kannalta ja erittelee luterilaisuuden suhdetta kalvinismiin. Hän kommentoi sääntöihin ja lakeihin kiinnittyneiden pohjoismaisten ihmisten perustavan toimintaansa uskonnosta johtuvaan oikeamieleisyyden vaatimukseen. Luterilaiseen etiikkaan kuuluu voimakkaasti myös rehellisyyden vaade, jossa Nelson esittelee suomalaisten pärjänneen nykyaikana tapausesimerkkiin vedoten hyvin. Näihin Nelsonin esittämiin väitteisiin on erityisen helppo yhtyä.

Neljäntenä pääkohtana Nelson käsittelee kristinuskon ja luterilaisuuden arvoa, jossa heikommista pidetään huolta. Hän esittää, että jo Luther on aikanaan edistänyt konkreettisia tapoja vähäosaisten auttamiseksi. Nelson on perehtynyt myös suomalaistutkija Henrietta Grönlundin tutkimukseen ja sen mukaisesti väittää, että itseä korostamaton, luterilaisen vaatimaton auttamisetiikka on juurtunut Suomeen syväälle. Jatkuvasti hyvin toimivat eri järjestöjen toteuttamat keräykset ovat tästä hyvänä osoituksena.

Viidentenä pääkohtana Nelson käsittelee naisten ja miesten välistä tasa-arvoa. Hän löytää Lutherin omasta toiminnasta selibaatista vapautuvana aviomiehenä ja isänä esimerkin nykyisen kaltaisesta eri sukupuolten oikeuksiin uskovasta miehestä. Pohjoismaiden naisille verrattain varhain antama äänioikeus on tästä yksi esimerkki. Luterilainen perhekäsitys on myös katoliseen perinteeseen verrattuna edelleen huomattavasti vähemmän patriarkaalinen.

Kuudennessa pääkohdassa Nelson löytää nimenomaan luterilaisen työn etiikan korostuneisuuden. Hän ihmettelee pohjoismaisen tutkimuksen sokeaa kohtaa, jossa pohjoismaista yhteiskuntakehitystä selitetään enimmäkseen sosiologian, antropologian, taloustieteen ja muiden tieteenalojen tutkimuksilla. Tässä kohdassa paljastuu kenties Nelsonin tutkimuksen lähtöpiste. Hän on löytänyt itselleen hypoteesin, jota on kannattanut alkaa tutkimaan.

Suomalaistutkijoiden kommentaareissa korostuu muutama askarruttamaan jäävä seikka. Itse Lutheria on tutkittu paljon ja jokaisella tutkijalla on ollut oma hypoteesinsa. Lutheria koskevaa tutkimusmateriaalia on kerääntynyt erilaisten väitteiden tueksi. 1900-luvulla tutkimusta on tehty paljon ja luterilaisuuden suhteita mm. koululaitokseen, nationalismiin, kieleen ja yhteiskunnallisiin asioihin on tehty laajasti – luterilaisissa maissa. Oma huomioni kiinnittyy luterilaisuuden vaikutuksesta suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen 1500-luvulta nykypäivään. Aikajana on pitkä, ja koska tarkasteltavat kysymykset ovat monesti yhteiskunnallisia, on luterilaisuutta niitä selittävinä tekijöitä mahdotonta erottaa pelkästään uskonnon ydinsisällöstä kristinuskosta ja sen jakamattomista opeista. Lähimmäisenrakkaus, heikommista huolehtiminen ja anteeksianto ovat kristinuskon ydintä, ei pelkästään

luterilaisuuden. Monet jaetut arvot ovat tunnistettavissa muissakin kristillisissä suuntauksissa. Luther itse ei kirjoittanut dogmeja tai halunnut perustaa uutta uskon suuntausta, mutta silti sellainen hänen vaikutuksestaan syntyi. Pohjoismaissa luterilaisuuden nousua selittävät paljon myös valtapoliittiset syyt. Ruotsin kuningas Kustaa Vaasa halusi eroon Rooman määräysvallasta 1500-luvulla aikana, jolloin katolisen kirkon merkitys oli poliittisesti ja taloudellisesti merkittävä. Kustaa Vaasa toteutti Ruotsin valtakunnassa uskonpuhdistuksen eli irtautui katolisesta kirkosta ja otti tilalle protestanttisen Lutherin opit. Voi perustellusti arvioida, että luterilaisuudella oli tuohon aikaan vallanpitäjille myös taloudellista ja poliittista välinearvoa.

Lutherin opit, joiden perusteella hän sai seuraajia, olivat protesteja ja yrityksiä kehittää katolista, hänen mielestään alkuperäisestä kristinuskosta vieraantunutta kirkkolaitosta lähemmäksi sen alkuperäistä tarkoitusta. Lutherin mielestä katolisen kirkon epäterveet opit, etenkin anekausa ja saarnaaminen vain latinaksi kaipasivat uudistusta. Luther onnistui saamaan ajatuksilleen suosiota ja muuttamaan 1500-luvun saksalaisen teologian ja tavallistenkin saksalaisten suhtautumista kristilliseen oppiin. Luterilaisuus kuitenkin syntyi omaksi uskon suuntaukseksi, jossa sakramenttien määrä väheni seitsemästä kahteen ja pääasiana oli jokaisen ihmisen mahdollisuus muodostaa suora suhde Jumalaan tutkimalla omalla kielellään Raamatun tekstejä.

Luterilaisuuteen kuuluvat arvot ovat vaikuttaneet paljon yhteiskunnallisiin kysymyksiin, sosiaalipolitiikkaan, tasa-arvokysymyksiin ja myös talouspolitiikkaan. Luterilaisuuden ydinelementit ovat myös palvelleet valtaa. Pohjoismaisten luterilaisten valtioiden onneksi tasa-arvo, työn arvostus, esivallan kunnioitus ja rehellisyys sekä heikompien huomioon ottaminen ovat muodostaneet ainakin 1900-luvun ajan toimineen menestysreseptin. Sekularisoituneissa pohjoismaisissa yhteiskunnissa luterilaisuuden jäljet näkyvät voimakkaina edelleen. Tutkimusaiheen näkökulmasta näyttäisi siltä, että Nelson on osannut havainnoida hienosti suuria linjoja yhteiskuntajärjestyksen, uskonnon ja talouden monimutkaisista suhteista ja tehnyt niistä oikeaan osuvia päätelmiä.

Ongelmalliseksi tutkimusaiheen tekee se, että teologia pystyy selittämään vain oman osansa luterilaisuuden vaikutuksista pohjoismaisten sosiaalidemokraattisten hyvinvointivaltioiden kehitykseen. Pystyäkseen arvioimaan hänen perustelujaan joudun tunnustamaan vajavaisuuteni näin suuren tutkimusaiheen edessä. Suomalaistutkijoiden kommentaarit ovat olleet valaisevia, mutta ne ovat edelleen laajentaneet näkökulmaa sellaiseksi, että teologian tieteenalalta ei voi arvioida kielitieteilijöiden, valtiotieteilijöiden ja muiden tieteenharjoittajien havaintoja ja päätelmiä. Pohjoismaisten yhteiskuntatieteilijöiden

julkaisuissa huomio kiinnittyi siihen, että uskonnon vaikutus yhteiskunnan kehitykseen on monesti jäänyt enimmäkseen käsittelemättä. Ikään kuin pohjoisilla kansoilla olisi myötäsyntyisesti erityinen kansanluonne ja suhtautuminen tasa-arvokysymyksiin ja työn merkitykseen vailla siihen vaikuttaneita tekijöitä. Nelsonin ja suomalaistutkijoiden huomio piilossa olevasta luterilaisuudessa saa niissä mielestäni vahvistuksen.

Nelson ja suomalaistutkijat ottivat monissa kohdin kantaa myös Suomen köyhyyteen ja toisen maailmansodan ankarin oloihin. Sodan jälkeisissä ankarissa oloissa demokratia osoitti voimansa. Luterilainen etiikka, vaaleilla valitun eduskunnan ja sen säätämien lakien kunnioittaminen johtivat Suomea pitkään hallinneiden kansan työtä tekevien puolueiden valtaan. Sodan jälkeisenä aikana säädettiin valtaosa niistä laeista, jotka edistivät köyhimmistä huolehtimista, julkista terveydenhoitoa ja jotka loivat pohjaa hyvinvointivaltiolle. On ollut kiinnostavaa pohtia niitä olosuhteita ja syitä, joiden takia Suomesta on tullut pohjoismainen mallivaltio. Käsitykseni on, että työn arvostus, myönteinen suhtautuminen verotukseen ja oikeudenmukaisuuden tunto suhteessa vähäosaisiin olivat sodanjälkeisen Suomen nousemisen keskeisiä menestymisen peruskiviä. Samalla ajatukset väistämättä siirtyvät tähän päivään, jossa aiemmin demokraattisissa valtioissa kehitys kulkee jo autoritääriseen suuntaan.

Ottamatta aiheeseen liikaa kansainvälistä ulottuvuutta, voi arvioida myös poliittisten voimasuhteiden muutosta Suomessa, ja politiikan muuttumista enemmän oman puolueen ja omien etupiirien asioiden ajamiseksi, aiemman yhteisen hyvän edistämisen sijasta. Tässä asiassa mielipideilmaston ja arvostusten muutos mielestäni selvimmin näkyy. Vaikka Suomi on sekularisoitunut ja vuonna 2024 kansalaisista vain 68 % kuuluu kirkkoon, ovat suomalaisten arvot edelleen vahvasti luterilaisia. Suurin osa kirkkoon kuuluvista ei jaa jatkuvaa elävää uskoa, mutta he jakavat huomaamattaan evankelisluterilaisen kirkon ja Lutherin ajatuksia vielä 500 vuotta niiden syntymän jälkeen.

Mielenkiintoisia tutkinnan tutkimuksen kohteita, jotka heräsivät tämän työn aikana, mutta jotka olisivat laajentaneet näkökulmaa ja työmäärää liikaa, oli useita. Yksi ajatukseni oli eri kansallisuuksia vertaileva tutkimus, jossa tarkasteltaisiin Nelsonin ajatusten tapaan katolisten ja protestanttisten maiden käsitystä työn merkityksestä. Se näyttäytyi työn alussa tärkeältä, mutta aiheen laajuuden ja rajauksen takia se olisi laajentanut tutkielmaa liikaa. Luterilaisuudesta otin mukaan Lutherin elämänkerroista tarpeellisia tietoja, joita tutkielmassa käsitellään. En kuitenkaan perehtynyt erikseen Lutherin teksteihin ja tutkijoiden tulkintoihin niistä. Niiden pidemmälle seuraaminen vaikutti kovin kiinnostavalta, mutta rajoitin mielenkiintoani luterilaisuuden tarkempaan perehtymiseen.

Aloittaessani tutkimusta oli päähuomioni suomalaisessa työkuulttuurissa ja työn itsessään korkeassa arvostuksessa. Tutkimuksen edetessä ymmärsin, että huomioni oli liian kapealla, luterilaisuuden vaikutukset ovat näkyvissä monilla muillakin suomalaisten elämänaloilla ja arvostuksissa. Nelsonin ja häntä kommentoineiden tutkijoiden ajatuksia analysoitaessa luterilaisuuden ja pohjoismaisten sosiaalidemokratioiden yhteys näyttää varsin selvältä.

Alkuperäisestä mielenkiinnon aiheestani, luterilaisen varsin vaativan työetiikan vaikutuksesta ihmisten jaksamiseen, liittyy kuitenkin huoli tulevien sukupolvien jaksamisesta. Työelämän vaatimukset ovat entistä kovempia ja työn luonne on muuttunut monin eri tavoin. Perinteinen raja palkkatyön ja yrittämisen välillä on liudentunut. Nykyään on paljon entiseen työtä tekevään luokkaan laskettavia ihmisiä, kuten esimerkiksi kampaajat, ruokalähetit ja rakennusalojen yhden hengen yritykset. Heidän eetoksensa lienee lähempänä työntekijää kuin perinteistä yrittäjää. On tärkeää ymmärtää mitkä tekijät ovat työtä ihannoivaan työkuultuuriimme tähän saakka vaikuttaneet.

Julkinen keskustelu nykyisestä yhä pirstaloituneemmaksi käyvästä oman toimeentulon hankkimisesta sisältää mielestäni edelleen työn sinänsä suuren arvostuksen. Oma kysymyksensä on se, onko kansantaloudellisesti ja yksilön kannalta oikea työn malli se, jossa työ itsessään nostetaan kaikkea muuta korkeammalle? Tutkimuskysymykseni ja aiheeni on Suomen nykyisessä yhteiskunnallisesti haastavassa tilanteessa ajankohtainen. Tulevaisuuteen liittyvät huolet nykyisessä poliittisessa päätöksenteossa herättävät huolen siitä, olemmeko vielä kauan pohjoismainen hyvinvointivaltio?

Suomen nykyisessä politiikassa hyvinvointivaltion käsite on jatkuvasti keskeisessä asemassa. Koska se on käsitteenä lähes kaikkien Suomessa toimivien poliittisten voimien puheissa ja julistuksissa, voi arvella sen olevan edelleen Suomen yhteiskunnan suurin yhteinen nimittäjä. Hyvinvointivaltiota arvostetaan yli puoluerajojen, siitä haluttaisiin pitää kiinni kaikin keinoin. Se on mielestäni suurin todiste siitä, että Nelsonin huomiot ovat juuri nyt erinomaisen relevantteja.

Luterilainen työnteon merkitystä korostava etiikka tunnustetaan laajasti työelämämme tärkeäksi arvoksi, myös suomalaisessa 1800–1900-luvun kirjallisuudessa on siitä varsin hyviä esimerkkejä. Minna Canthin Työmiehen vaimossa vuodelta 1885 näkyy vahvasti naisten työnteon kasvava merkitys. Väinö Linnan Täällä Pohjantähden alla-trilogiassa näkyy hyvin se, miten työ määrittää ihmisten identiteettiä. Samoin vielä Kalle Päätalon Iijoki-sarja 1971–1998 on täynnä kuvausta sitkeästä työnteosta, kunnollisuudesta ja itsensä ylittämisestä. Työ nähdään myös keinona nousta yhteiskunnassa. Monissa muissakin suomalaisissa romaaneissa

työn eetos ilmenee vahvana velvollisuudentuntona, hiljaisena mutta peräänantamattomana ahkeruutena ja työn tuottamana täyttymyksen tunteena.

Tutkimuksen viime hetkillä löysin ajankohtaisen luterilaisesta työkuulttuurista kertovan sävellyksen, joka tavoittaa sanoituksessaan jotain oleellista aiheesta. Suomalaisyhtye KAJ sanoittaa kappaleensa *Firmans man* alussa vuodelta 2024 seuraavasti⁵⁶:

Jag har ett arbeit tid jag gar varje da
Tär förmånan å lönin e ganska bra
Parkeringsplats enkom fö mig
Å kollegor som e heilt okej

Arbetshälsovårdin vår
Ere nå it na ståora feil åpå
Fö får jag i nackan jär it e na
Dem har oftast tid rejd samma da

Semester, sex vikor om åri
Tykydag, ein gang på vårin
Jag ha kämpa me hid å far itt tibak
Å e bövdist bara ein sak

Arbetsmoral som en lutheran
Jobbar åtta tiimar om dan
Egen stålpa, plug-in hybrid
Laddar ackon på arbetstid

Sanoituksen ytimessä on työhönsä säntillisesti suhtautuva työntekijä, joka osaa myös pitää kiinni ammattiyhdistysliikkeen sille neuvottelemista eduista. Samaan aikaan työntekijä sekä tunnustaa onnensa edellytykset että aavistaa työn raskauden tuottavan mahdollisia haittoja. Tässä esimerkissä on vasta kappaleen alkuosaa. Kappaleen lopussa työntekijä huomaa palavansa loppuun ja kiittää vielä sosiaaliturvaansa. Vaikka KAJ-yhtye tunnetaan huumoripitoisen suomenruotsalaisen musiikin tekijänä, on sen sanoituksessa terävä kärki. Suomalainen työkuulttuuri luterilaisine oppeineen elää edelleen vahvasti nykypäivän sekulaarissa Suomessa.

---

⁵⁶ KAJ: *Firmans man*, 2024, sävel ja sanat Kevin Holmström ja Jacob Norrgård, kuunneltavissa eri musiikkialustoilla

Lähteet ja apuneuvot

- Nelson, Robert H. (2012). Is Max Weber Newly Relevant? The Protestant-Catholic Divide in Europe Today. *Finnish Journal of Theology*, Issue 5. <https://ssrn.com/abstract=2211877>.
- Nelson, Robert H. (2017) *Lutheranism and the Nordic Spirit of Social Democracy: A Different Protestant Ethic*, Aarhus University Press 2017
- Nelson, Robert H. (2019) *Luterilaisesta valtionkirkosta sosiaalidemokraattiseen kirkkovaltioon*. Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim.) *Kaappiluterilainen kansa*. Helsinki, Käsite-Kirjat 2020
- Kaius Sinnemäki, Anneli Portman, Jouni Tilli and Robert H. Nelson (2019) *On the Legacy of Lutheranism in Finland* *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura* Norderstedt, Germany SKS / BoD
- Hagman, Patrik (2019). *What is This Thing Called Lutheranism Anyway? A Critical Perspective on the Construction of Lutheran Christianity in Sweden and Finland*. Kaius Sinnemäki, Anneli Portman, Jouni Tilli and Robert H. Nelson (toim.), *On the Legacy of Lutheranism in Finland: Societal Perspectives*. Norderstedt, Germany SKS / BoD 2019
- Grönlund, Henrietta (2019). *Between Lutheran Legacy and Economy as Religion: The Contested roles of Philanthropy in Finland Today*. Kaius Sinnemäki, Anneli Portman, Jouni Tilli and Robert H. Nelson (toim.), *On the Legacy of Lutheranism in Finland: Societal Perspectives*. Norderstedt, Germany SKS / BoD 2019
- Portman, Anneli, *Kaappilautoista kissankarvoihin* (2020). Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim) *Kaappiluterilainen kansa*. Helsinki, Käsite-Kirjat 2020
- Huttunen, Niko, *Aika tulla kaapista, luterilaisen yhteiskuntaetiikan arvonalautus* (2020). Huttunen, Niko, Portman Anneli & Sinnemäki Kaius (toim) *Kaappiluterilainen kansa*. Helsinki, Käsite-Kirjat 2020
- Markkola, Pirjo (2018). *Lutheranism and the Nordic Spirit of Social Democracy: A Different Protestant Ethic*. By Robert H. Nelson. *Journal of Church and State*. Volume 60, Issue 2, p. 336–338. DOI: 10.1093/jsc/csy023.
- Jolkkonen, Jari (1970) *Systemaattinen analyysi tutkimusmetodina*, Joensuun yliopisto, teologinen tiedekunta. Joensuun yliopistopaino 2007

Kirjallisuus

- Brandal, Nik, Bratberg, Oivind ja Thorsen, Dag Einar, *The Nordic Model of Social Democracy*, New York, Palgrave Macmillan, 2013
- Kildal, Nanna ja Kuhnle, Stein, *Normative Foundations of the Welfare State: The Nordic Experience*, Oxford, Routledge 2005
- Lindberg, Carter, "Luther's Struggle with Social-Ethical Issues" *The Cambridge Companion to Martin Luther*, McKim, Donald (toim), Cambridge, Cambridge University Press 2006
- Lull, Timothy ja Derek R. Nelson, *Resilient Reformer: The Life and Thought of Martin Luther*, Minneapolis, Fortress Press 2015
- Meinander, Henrik, *The History of Finland*, kääntänyt Tom Geddes, Lontoo, Hurst & Company 2011
- Marty, Martin (2006) *Martti Luther*, Suomentanut Sari-Anne Ahvonen,
- Noll, Mark A., *Protestantism*, Oxford, Oxford University Press, 2011
- Portman, Anneli, *From Might to Mandate: Values in Ruler's Public Speeches in Finland in 1809 – 2000*, Ph. D. Dissertation, Faculty of the Social Sciences, University of Helsinki Finland 2014
- Schjeldal, Peter, *Knock on Wood: The Five-Hundredth Anniversary of Luther's Ninety-Five Theses*, New Yorker, November 14, 2016
- Sorensen, Oystein ja Strath, Bo, *The Cultural Construction of Norden* (toim) Scandinavian University Press, Oslo 1997
- Weber, Max, *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*, suomentanut Timo Kyntäjä, Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva, WSOY:n graafiset laitokset 1980
- Weber, Max, *Maailmanuskonnot ja moderni länsimäinen rationaalisuus*, suomentanut ja toimittanut Tapani Hietaniemi, Vastapaino, Hämeenlinna Karisto Oy:n kirjapaino 1989